

บทที่ 3

แนวคิดเรื่องการเข้าสมาคมในระหว่าง พ.ศ. 2461-2475

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น บทบาทของผู้หญิงในการเข้าสมาคมถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของ “การสร้างภาพลักษณ์แห่งความเป็นสมัยใหม่” ภายใต้แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีนโยบายหลักในการปกครองประเทศว่าจะทรงมุ่งเน้นที่จะสร้างชาติไทยให้มีความก้าวหน้ามีความเป็นสมัยใหม่และได้รับการยอมรับว่าเป็นชาติหนึ่งที่มีความ “ศิวิไลซ์” ทัดเทียมเท่าอารยประเทศ ทั้งทางด้านการเมืองและสังคม¹ ดังนั้นในรัชสมัยนี้นอกจากเน้นบทบาทของสตรีในการต้อนรับแขกชาวต่างประเทศที่มาเยือนราชสำนักเป็นครั้งคราวแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีพระราชประสงค์ให้สตรีได้มีบทบาทในการออกมาสมาคมเท่าเทียมกับบุรุษ

3.1 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างภาพลักษณ์ความรุ่งเรืองของสยาม

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าสยามจะได้ผ่านพ้นการปฏิรูปทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมครั้งใหญ่ รวมทั้งได้ผ่านพ้นวิกฤตจากภัยจักรวรรดินิยม จนสามารถรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ดูเหมือนว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีพระประสงค์ที่จะทำให้สยามเป็นที่ยอมรับจากนานาชาติในฐานะชาติเอกราช เนื่องจากประสบการณ์ในขณะที่ทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ ได้ทำให้พระองค์รับรู้ถึงความเจริญของตะวันตก และต้องการที่จะสร้างภาพความรุ่งเรืองให้กับสยามเหมือนกับประเทศตะวันตกที่ทรงคุ้นเคยในวัยเด็ก

3.1.1 สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมารในสังคมตะวันตก

การศึกษาถึงภูมิหลังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทำให้สามารถเข้าใจถึงพระบรมราชาบายที่เกี่ยวกับแนวพระราชดำริในการสร้างชาติ รวมไปถึงในการสมาคมของ

¹ ดูรายละเอียดใน กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523).

สตรี ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หนึ่งแห่งความรุ่งเรืองของสยาม กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ในรัชสมัยที่ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนเทพทวารวดีนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ.2435 เมื่อมีพระชนมายุได้ 12 พรรษาและระหว่างที่ประทับศึกษา ณ ประเทศอังกฤษนั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2437 จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธกรมขุนเทพทวารวดี ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารแทน โดยได้ประกอบพระราชพิธีขึ้นในพระบรมมหาราชวังในวันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2437 และที่สถานทูตไทยกรุงลอนดอน รวมทั้งทรงรับพระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามว่า "สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร"²

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาวิชาการทหารบกที่โรงเรียนนายร้อยทหารบกแซนด์เฮิสต์ (Royal Military Academy, Sandhurst) เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาในด้านการทหารแล้วได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาประวัติศาสตร์และกฎหมายที่ไครส์เชิร์ช (Christ Church) มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด ระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2444 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่มหาวิทยาลัยจัดถวายแต่พระราชวงศ์อังกฤษ จึงไม่มีการรับปริญญาบัตร พระองค์ทรงได้พระราชนิพนธ์วิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์เรื่อง The War of the Polish Succession เสนอต่อมหาวิทยาลัย ผลการศึกษาของพระองค์นั้น นาย โคลเซสเตอร์ เวมิส ซึ่งเป็นพระสหายอาวุโสได้สรุปความเห็นว่าการศึกษาของพระองค์นั้น นาย โคลเซสเตอร์ เวมิส ซึ่งเป็นพระสหายอาวุโสได้สรุปความเห็นว่า

...พระองค์ทรงได้รับประโยชน์อย่างใหญ่หลวงจากการศึกษาหลายด้านระหว่างที่ทรงพำนักในยุโรป ทรงเป็น "สุภาพบุรุษ"...ทรงมีรสนิยมสูงในด้านวรรณกรรม ทรงอ่านหนังสือ และสามารถที่จะทรงใช้วิจารณ์ญาณของพระองค์เกี่ยวกับการเมืองของโลกปัจจุบัน ...³

² สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด, 2540), หน้า 4.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

ในขณะที่ทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษนั้น สังคมไทยอยู่ในสภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลงมีการปฏิรูปประเทศรับแนวคิดแบบตะวันตกเข้ามาปรับปรุงใช้ให้สอดคล้องกับประเทศดังนั้นในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ดำรงรักษาถึงความเป็นไทยไว้ตลอดมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงได้รับการศึกษาแบบตะวันตกควบคู่ไปกับการอบรมทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณีไทย⁴ ซึ่งการอบรมดังกล่าวมีส่วนสำคัญต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมากในเรื่องการวางนโยบายในการปกครองประเทศ การวางบทบาทของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ และการวางนโยบายในการสร้างชาติไทยให้ทัดเทียมและเป็นที่ยอมรับจากนานาประเทศ

ในการอบรมทางสังคมนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีประสบการณ์ในการเข้าเฝ้าสมาคมกับราชวงศ์ในยุโรป เริ่มจากการรับเลี้ยงน้ำชาจากพระนางเจ้าวิกตอเรียในปี พ.ศ.2437 เรียนรู้วิธีการเข้าสังคมและการกีฬาต่างๆ ได้แก่การบังคับม้า การเล่นเทนนิส และการชมละครที่โรงละครแห่งลอนดอน รวมทั้งทรงเป็นตัวแทนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในงานต่างๆ ในระหว่างที่ศึกษาอยู่ที่ยุโรปเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆ เช่น ฝรั่งเศส เบลเยียม อิตาลี สเปน และอื่นๆ⁵ เวลลา (Vella) กล่าวถึงพระองค์ว่า ทรงได้รับการเลี้ยงดูมาในวัฒนธรรมแบบวิกตอเรีย และเรียกพระองค์ว่า "Victorian Siamese Prince" (เจ้าชายสยามแบบวิกตอเรียน)⁶

ภายหลังจากการเสด็จพระราชดำเนินกลับจากประเทศอังกฤษ พระองค์ยังได้จัดตั้งสโมสรขึ้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับสโมสรแบบอังกฤษคือ ทวีปัญญาสโมสร โดยที่ตั้งสโมสรจะอยู่ที่พระราชวังสราญรมย์อันเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ ซึ่งมีกิจกรรมเช่นการตกเตียงเกี่ยวกับข่าวทั้งภายในและนอกประเทศ รวมทั้งเป็นแหล่งสำหรับความบันเทิงของกลุ่ม เป็นที่เล่นกีฬา แสดงละคร และเชิญให้คนภายนอกเข้าดู มีเกมส์ให้เล่น อาทิเช่น บิลเลียด ไพ่ ปิงปอง ฮอกกี้ เป็นต้น ซึ่งเกมส์เหล่านี้ถือเป็นสิ่งใหม่ในสยามและเริ่มถูกเผยแพร่เป็นที่รู้จักในสยาม⁷

⁴ Walter F.Vella, Chaiyo!: King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism (Honolulu: The University Press of Hawaii ,1978), p. 2 – 3.

⁵ Ibid., p. 2.

⁶ Ibid., p. 9.

⁷ Ibid., p. 7.

3.1.2 จุดมุ่งหมายและกระบวนการสร้างภาพลักษณ์แห่งความรุ่งเรืองของสยามประเทศ

การสร้างภาพสัญลักษณ์แห่งความรุ่งเรือง หมายถึง การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีบางประการที่ชนชั้นนำสยามในสมัยปฏิรูปประเทศมองว่าเป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายที่บ่งบอกล้าหลังของชาติ ดังนั้นชนชั้นนำสยามจึงพยายามที่จะแก้ไขและปรับปรุงวัฒนธรรมประเพณีที่มีอยู่ให้ทันสมัยและได้รับการยอมรับจากชาติตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นหนึ่งในกลุ่มของปัญญาชนที่ได้รับอิทธิพลทางการศึกษาจากตะวันตกและมีความต้องการที่จะทำให้ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้ารุ่งเรือง มีความเป็นสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกเพื่อที่จะได้รับการยอมรับและทัดเทียมกับอารยประเทศ ทั้งนี้รวมถึงวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งประเทศ นโยบายการปรับปรุงประเทศให้มีความเป็นสมัยใหม่ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากปัญญาชนหัวก้าวหน้าที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ภายใต้กรอบโครงทางความคิดที่จะเลียนแบบวัฒนธรรม สังคม ความเป็นอยู่ของชาติตะวันตก ตามที่พวกเขาได้มีประสบการณ์มา

การสร้างภาพสัญลักษณ์แห่งความรุ่งเรืองของชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสอดคล้องกับนโยบายการสร้างชาติตามอุดมคติของพระองค์กล่าวคือ เมื่อพิจารณาแล้วจะพบข้อแตกต่างระหว่างปัญญาชนไทยหัวก้าวหน้าที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือในขณะที่ปัญญาชนหัวก้าวหน้าคาดหวังถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเป็นพื้นฐานในการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงเพื่อรักษาอำนาจอันชอบธรรมและเสริมสร้างอำนาจบารมีของพระมหากษัตริย์ตามระบอบราชาธิปไตยให้มีความมั่นคงมากขึ้น

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงสำนึกถึงในหน้าที่ของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ผู้มีอำนาจสูงสุดในรัฐเอกราช ที่จะต้องทำให้ประเทศชาติในสมัยของพระองค์ให้เป็นที่ปรากฏและได้รับการยอมรับจากนานาประเทศและจะทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้ประเทศไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งเห็นได้จากลายพระราชหัตถเลขาที่พระราชทานให้แก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ในงานวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ปี พ.ศ. 2453 ซึ่งพระองค์ทรงเน้นว่าจะนำพาประเทศสู่ความเจริญรุ่งเรืองและได้เข้าร่วมในหมู่ชาติต่างๆ โดยได้รับเกียรติและความสามารถอย่างแท้จริง

...ในชั้นต้นกิจกรรมต่าง ๆ คงจะต้องดำเนินอย่างช้า ๆ เพราะมีเครื่องกีดขวางอยู่หลายอย่างที่ฉันจะต้องข้าม เราอยู่ในสมัยที่ลำบาก เพราะมีขนบธรรมเนียมโบราณ คอยต่อสู้อัชชัตขวางการเปลี่ยนแปลง แต่ฉันไม่คิดจะยอมแพ้ ฉันยังหวังว่าจะมีชีวิตอยู่นานพอที่จะได้เห็นประเทศสยามได้เข้าร่วมในหมู่ชาติต่าง ๆ โดยได้รับเกียรติและความสามารถอย่างจริง ๆ ตามความหมายของคำนั้นทุกประการ...⁸

ดังนั้นในการปกครองประเทศ พระองค์จึงทรงพยายามดำเนินนโยบายการสร้างชาติไทยให้มีความรุ่งเรือง ซึ่งในขณะนั้นนิยมเรียกทับศัพท์ว่า "ศิวิไลซ์" โดยทรงเน้นการปลูกฝังความคิดในเรื่องของความรักชาติให้กับราษฎรในชาติ พระองค์ทรงเชื่อว่า ความอยู่รอดและความเจริญรุ่งเรืองของประเทศนั้นขึ้นอยู่กับการสร้างประชาชนที่มีความรักชาติ เสียสละเพื่อชาติ และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงปลุกเร้าให้ชาวไทยเกิดความรักชาติและเสียสละเพื่อชาติ⁹ ทำให้ประชาชนในชาติรู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของตัวเองกับชาติ และเมื่อประชาชนเป็นพลเมืองที่ดีของชาติแล้ว จะสามารถพัฒนาประเทศชาติเข้าสู่สังคมนานาชาติในฐานะที่ทัดเทียมกับอารยประเทศและป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติควบคู่ไปกับการสร้างภาพสัญลักษณ์แห่งความรุ่งเรืองของสยามให้เกิดความเท่าเทียมกับอารยประเทศทั้งหลาย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกใช้วิธีการในการสร้างภาพสัญลักษณ์ทางการเมืองในแง่ภาพแห่งความรุ่งเรือง (ศิวิไลซ์) ของชาติ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับรูปลักษณะภายนอก ให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของมหาอำนาจทางตะวันตกในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติและเห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระองค์ในการปกครองประเทศ มากกว่าที่พระองค์จะทรงมุ่งเน้นลงไปสู่การเปลี่ยนแปลง "เนื้อหา" ภายในที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองประเทศที่เป็นการลดทอนอำนาจของพระองค์ และอีกประการหนึ่งที่ทรงเลือกวิธีการในการสร้างภาพลักษณ์นั้น สอดคล้องกับพระราชอิริยาศัยส่วนพระองค์ที่ทรงชอบจัดการแสดงละคร ดังนั้นจึงทรงเลือกที่จะใช้ "ชาติไทย" เป็นฉากสำคัญที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆ และมีประชาชนใน

⁸ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, หน้า 261.

⁹ ดูรายละเอียดใน Walter F.Vella, Chaiyo!: King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism.

ชาติเป็นผู้แสดง มีผู้ชมคือชาติที่เรียกตนเองว่าอารยประเทศ และท้ายที่สุดคือ พระองค์ทรงเป็นผู้ประพันธ์เนื้อหาและกำกับการแสดงโดยมีเนื้อหาหรือแก่นของเรื่องอยู่ที่ “การสร้างชาติไทย” ให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ (ชาติที่เรียกตนเองว่าผู้มีความศิวิไลซ์)¹⁰

ดังนั้น “สัญลักษณ์” จึงหมายถึง วิธีการที่ใช้ในการสื่อสาร ถ่ายทอด ความรู้ ความคิดที่เป็นนามธรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรมให้ประจักษ์ชัดแก่สายตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัววิธีการดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้ในการเผยแพร่แนวพระราชดำริของพระองค์ สูประชาชนในประเทศ อีกทั้งเป็นการต่อสู้ทางการเมืองอีกวิธีหนึ่งที่จะนำเสนอถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เพื่อที่จะบอกให้อารยประเทศรับรู้ถึงความมีอารยธรรม หรือ สิ่งที่ชาวตะวันตกเรียกว่า “ศิวิไลซ์” ของสังคมไทย นอกจากนี้ยังหมายถึง ขบวนการในการทำให้ชาติทันสมัยในสายตาชาวต่างประเทศ กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลง แก้วไข และปรับปรุงขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า ประเพณีและขนบธรรมเนียมที่ล้าหลังเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่ขัดขวางมิให้ประเทศได้รับการยอมรับจากต่างชาติว่าเป็นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรือง

การใช้สัญลักษณ์แห่งความรุ่งเรือง (ศิวิไลซ์) จึงบ่งบอกถึงความมี “ตัวตน” ของชาติไทยที่มีอาณาเขตพื้นที่อยู่บนโลกมาเป็นเวลานาน¹¹ มีเอกลักษณ์ความเป็นอยู่ มีพิธีการ การดำรงอยู่ผ่านขบวนการขัดเกลาทางสังคมอย่างชาติที่ขึ้นชื่อว่ามีวัฒนธรรมมาช้านานแล้ว ชาติไทยมิใช่ “ชาวป่า”¹² ที่ไม่รู้จักรัฒนธรรมหรือมีความเป็นอยู่ที่ล้าหลังอย่างชาวป่าในทวีปแอฟริกา ด้วยเหตุนี้สัญลักษณ์แห่งการเป็นตัวแทนแสดงความรุ่งเรืองของชาติจึงถูกสร้างขึ้น และเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายการสร้างชาติให้มีความทัดเทียมกับอารยประเทศ

ตัวอย่างการสร้างสัญลักษณ์แห่งความรุ่งเรืองที่เป็นรูปธรรมแสดงให้เห็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบขนบ

¹⁰ Thamora Fishel, ลัทธิชาตินิยมกับเรื่องบทบาททางเพศในประเทศไทย พ.ศ.2453-2468, แปลโดย ปรียา (ไม่ปรากฏแหล่งชัดเจน), หน้า 10 -14.

¹¹ Thongchai Winichakul, “THE QUEST FOR “SIWILAI” : WHEN THE SIAMESE ELITE LOCATING ‘SIAM’ THROUGH TRAVELS, ETHNOGRAPHY, EXHIBITIONS AND MUSEUMS IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH C. SIAM”, (Paper for The conference on King Culalongkom's trip to Europe in 1897, The Siam Society and the Thailand Research Fund, Bangkok, 18-20 December 1997), p. 10.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

ธรรมเนียมประเพณีให้ทันสมัยเป็นสากลและได้รับการยอมรับจากอารยประเทศ ในที่นี้ขอยกตัวอย่างก่อนนำไปสู่ประเด็นศึกษาที่เป็นหัวข้อวิทยานิพนธ์ คือ การจัดงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 และการสถาปนาธงไตรรงค์ ซึ่งตัวอย่างทั้งสองประการสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบภายนอกที่นำไปสู่ความเป็นสากลมิใช่พระราชประสงค์ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบภายใน

งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชครั้งที่ 2 ระหว่างเดือนพฤศจิกายนและเดือนธันวาคม พ.ศ. 2454 นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้มีการแก้ไขระเบียบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกให้แตกต่างไปจากจารีตแบบเดิม กล่าวคือมีพระบรมราชโองการให้จัดงานสองครั้ง ครั้งแรกภายในหนึ่งเดือนหลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์ในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 คือโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียรตามโบราณราชประเพณีในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2453 และอีกหนึ่งปีถัดมาโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชอีกครั้งหนึ่งระหว่างเดือนพฤศจิกายน และเดือนธันวาคม พ.ศ. 2454 พระราชดำริดังกล่าวเกิดจากการที่ได้ทรงพิจารณาเห็นว่า ประเพณีนิยมของประเทศทั้งปวงโดยเฉพาะประเทศทางยุโรปสมัยนั้น ถือว่าการบรมราชาภิเษกเป็นการมงคล จึงมักฉลองเป็นการรื่นเริงเมื่อเสร็จงานพระบรมศพของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อนและหลังจากออกทุกข์แล้ว ในส่วนพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแบบจารีตของไทย ไม่สอดคล้องกับประเทศอื่นๆ เหมือนหนึ่งกำลังรื่นเริงขณะกำลังไว้ทุกข์¹³ และอีกประการคือทรงมีพระราชประสงค์ที่ต้องการให้มีเจ้านาย พระราชวงศ์ และผู้แทนจากต่างประเทศที่มีสัมพันธ์ไมตรีเข้าร่วมในงานพระราชพิธี เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นชาวต่างประเทศประจักษ์ในวัฒนธรรมเก่าแก่ของชาติไทย ถ้าหากมีการจัดงานตามพระราชประเพณีโบราณตามแบบจารีตก็จะทำให้บรรดาพระราชวงศ์และตัวแทนจากต่างประเทศไม่มีโอกาสมาร่วมงาน เหมือนที่ไทยได้ส่งผู้แทนหรือเจ้านายไปร่วมงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่ประเทศอื่นมาแล้ว ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษทรงเคยเป็นผู้แทนพระองค์สมเด็จพระบรมชนกนาถ เสด็จไปร่วมงานพระราชพิธีฉัตรมงคลสมโภช ในโอกาสที่สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียเสวยราชสมบัติครบรอบ 60 ปี ใน พ.ศ. 2440 เช่นเดียวกัน¹⁴

งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช ครั้งที่ 2 จากหลักฐานจะพบว่ามีการวางแผนกำหนดการอย่างรัดกุม เพราะเป็นครั้งแรกที่จะมีผู้แทนจากต่างประเทศเข้ามาร่วมงานในพระ

¹³ สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1, หน้า 145 -146.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

ราชพิธี จึงต้องมีการจัดเตรียมสถานที่ประกอบพระราชพิธี ณ พระมหามณเฑียร ได้แก่ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระที่นั่งไพศาลทักษิณและพระที่นั่งจักรพรรดิमान อันเป็นที่ประกอบพระราชพิธีมาตั้งแต่โบราณ มีการปลูกสร้างพระมณฑป พระกระยาสาณและการตั้งโรงพระราชพิธีพราหมณ์ ในแต่ละพระที่นั่งและสถานที่ประกอบพระราชพิธี จัดตั้งสิ่งสำคัญพร้อมเครื่องตกแต่งบูชาเป็นพระมหามงคลและพระเกียรติยศในการประกอบพระราชพิธี อาทิ พระพุทธรูปสำคัญในรัชกาลต่างๆ พระที่นั่งมหาเศวตฉัตร พระราชอาสน์ พระแท่นมณฑล พระแท่นบรรทม เครื่องสูง เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชาภรณ์และเครื่องราชูปโภค ราชวัตรฉัตรเบญจรงค์ เทียนพระมหามงคลเท่าพระองค์ ฯลฯ¹⁵

การที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กระทำทุกอย่างเต็มขบวนพระราชพิธีโบราณที่มีมาแต่เดิม เพราะทรงต้องการให้บรรดาผู้แทนจากต่างประเทศได้เห็นถึงพระราชพิธีที่เต็มไปด้วยความวิจิตรตระการตาแบบตะวันออก ซึ่งทรงเชื่อว่าทัดเทียมกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของเจ้านายในตะวันตก นอกจากนี้ยังมีการเตรียมพระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏและดวงพระราชสมภพลงบนแผ่นทองคำ และแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล พระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้นโปรดให้กระทำตามแบบโบราณราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์ไทยได้ทรงปฏิบัติสืบทอดกันมา ทั้งทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ สรงมูรธาภิเษก ทรงประกอบพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร อาทิ การบรรทมเหนือพระแท่นที่บรรทม โดยในวาระนี้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชมารดาทรงอวยพรและพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายในถวายชัยมงคล และเมื่อประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชมณเฑียรเสร็จสิ้นโดยสมบูรณ์แล้ว ก็ทรงประกอบพระราชพิธีที่โปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นเป็นครั้งแรกอีก 3 วัน คือ การเสด็จออกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านายจากต่างประเทศ และอัครราชทูตผู้แทนรัฐบาลจากต่างประเทศเข้าเฝ้าถวายชัยมงคลเป็นรายบุคคล

งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช ถือได้ว่าเพิ่งมีเป็นครั้งแรกในรัชกาลนี้ ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงพิธีการบางอย่างให้ถูกต้องตามความนิยมของยุคสมัย การจัดเตรียมงานจึงแบ่งออกเป็นส่วนๆ ความน่าสนใจอยู่ที่มีการจัดงานรับรองแขกเมืองแบบชาติตะวันตก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญในเรื่องพิธีการต้อนรับเป็นอย่างยิ่ง เพราะทรงตระหนักว่า บุคคลที่เป็นตัวแทนจากต่างประเทศเหล่านี้จะเป็นผู้ที่นำเรื่องราวแห่ง

¹⁵ หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร, จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466), หน้า 1 - 2.

ความมีอารยธรรมของชาติไปเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้แก่นานาประเทศ ดังนั้นขั้นตอนในการกำหนดหมายกำหนดการในการเตรียมงานต่างๆที่จะรับเสด็จเจ้านายจากยุโรปและผู้แทนจากนานาประเทศจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่ทางรัฐบาลไทยให้ความสำคัญ¹⁶

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ พระราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกไว้ว่า ในการเตรียมงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชครั้งที่สองในปี พ.ศ.2454 นั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนพระองค์เสด็จไปประเทศอังกฤษ เพื่อร่วมงานบรมราชาภิเษกของพระเจ้ายอร์ชที่ 5 และเพื่อกราบทูลเชิญเจ้านายพระราชวงศ์ในยุโรปให้มาร่วมในงานพระราชพิธีที่จะจัดขึ้นในเมืองไทย นอกจากนี้ยังมีภารกิจที่ได้รับมอบหมายอีกประการคือ การไปซื้อเฟอร์นิเจอร์ เครื่องประดับตกแต่ง เครื่องครัว จาน ชาม เพื่อนำมาใช้ตกแต่งสถานที่ พระราชวังต่างๆ ที่จะใช้เป็นที่ประทับรับรองบรรดาตัวแทนจากต่างประเทศในขณะที่พำนักอยู่ในเมืองไทย¹⁷

นอกจากนี้ในส่วนของเจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงทางฝ่ายไทยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการต้อนรับแขกเมืองต่างก็พากันจัดเตรียมสถานที่พำนักของตนเพื่อใช้ในการเป็นเจ้าภาพต้อนรับแขกที่มาร่วมในงานพระราชพิธีดังกล่าว อาทิ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีทหารเรือ สมเด็จพระยาเทเวศวงศ์วิโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ฯลฯ

หม่อมเจ้าหญิงประสงค์สม บริพัตร พระชายาในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีทหารเรือ นั้น ได้ทรงบันทึกการเตรียมการต้อนรับแขกของวังบางขุนพรหมไว้ว่า

...งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ที่วังบางขุนพรหมและวังเจ้านายต่างๆ ต้องเสียดินเนอร์และล้นชั้นแก่เจ้าฝรั่งที่เสด็จมาโดยผลัดกันเป็น

¹⁶ หจข. ม.ร.6 บ/2 พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช (25 ตุลาคม 2453 - 24 กรกฎาคม 2454).

¹⁷ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2536), หน้า 421.

วันๆไป งานรับแขกของทหารเรือคราวนี้ทางวังบางขุนพรหม ก็ต้องจัดขวดปักดอกไม้และจัดถาดผลไม้ไปให้ 10 ถาดตลอด จนพรมปูรับเสด็จ แก้อีหนึ่ง ก็ต้องขนจากวังไปทั้งนั้น...ใน ตำแหน่งเสนาบดีทหารเรือ มีเรือรบชาติต่างเข้ามาก็ต้องเลี้ยง ดินเนอร์ที่วังทุกครั้งไป...¹⁸

ในส่วนของการตกแต่งสถานที่สำหรับการรับรองแขกนั้นได้บรรยายไว้ว่า

...ชั้นล่างของตำหนักใหญ่ ห้องแรกเป็นห้องขนาดใหญ่ตกแต่ง ประดับประดาอย่างสวยงามมีแก้อีรับแขกแบบยุโรปชั้นหนึ่ง จัดไว้เป็น 2 หมู่ ประตูทุกบานประดับด้วยผ้าม่านเข้าชุดแก้อี มีไฟช่อกลางห้องที่ผนังโดยรอบ ห้องนี้จะเปิดใช้ก็เฉพาะงาน เลี้ยงใหญ่ๆ เท่านั้น และจะเปิดควบคู่กันกับห้องเสวยอีกห้อง ที่อยู่ติดกับห้องนี้ โดยมีประตูทะลุถึงกัน...สำหรับห้องเสวย โดยมากจะตั้งโต๊ะเสวยยาวและตั้งแก้อีสองข้างได้ประมาณ 50 แก้อี ตกแต่งประดับประดาด้วยม่านประตูและหน้าต่างเข้าชุด กันกับแก้อีอย่างวิจิตรงดงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จาน ชาม ซ้อนซ้อน เครื่องใช้ไม้สอยล้วนแต่สั่งจากต่างประเทศที่ดีที่สุด ทั้งสิ้น...¹⁹

บันทึกของบุคคลร่วมสมัยได้สะท้อนภาพให้เห็นถึง การเตรียมความพร้อมในการต้อนรับแขกเมืองให้สมกับฐานะตามธรรมเนียมประเพณีนิยมแบบตะวันตกอีกทั้งเป็นการแสดง ประจักษ์พยานให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชนชั้นสูงในสังคมไทยว่าไม่ได้มีความแตกต่างจากเจ้านายจากต่างประเทศและยังมีความรู้ความเข้าใจในมารยาทสังคมทางตะวันตก อย่างถูกต้องและสิ่งเหล่านี้ก็มีอาจทำให้ชาติตะวันตกดูถูกได้ว่าสยามเป็นชาติที่ขาดความ เจริญทางวัฒนธรรมเพราะสยามมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติอีกทั้งยังมีความรู้ความ เข้าใจเป็นอย่างดีในวัฒนธรรมสากลแบบตะวันตก

¹⁸ บัว ศจีเสวี, วังบางขุนพรหม (กรุงเทพมหานคร: ปรีชาการพิมพ์, 2524), หน้า 69 - 70.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช ประเทศต่างๆ ได้ส่งผู้แทนมาร่วมงานหลาย ท่านมีทั้งที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์และเอกอัครราชทูตพิเศษ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินหรือประมุข ของประเทศต่างๆ ได้ส่งมาเป็นตัวแทนร่วมงาน ในการครั้งนี้มีเจ้านายพระราชวงศ์ยุโรปที่เป็น สตรีในราชสำนักชั้นสูงของยุโรปได้โดยเสด็จพระราชดำเนินตามพระสวามีมาด้วย ดังปรากฏ รายนามได้แก่ เจ้าชายวิลเลียมและเจ้าหญิงมาร์ชญาแห่งสวีเดน เจ้าชายและเจ้าหญิง อเล็กซานเดอร์ออฟเด็คจากประเทศอังกฤษ นอกจากนั้นยังมีผู้แทนพระองค์จากประเทศรัสเซีย คือแกรนด์ดั๊กปริส และเจ้าชายฮิโรยะสุฟูชิมิแห่งประเทศญี่ปุ่น ส่วนประเทศเดนมาร์กได้ส่งเจ้า ชายวัลดิมากับพระโอรส 3 องค์คือ เจ้าชายโอเก เจ้าชายอักษเซลและเจ้าชายเอริกมาร่วมงาน ด้วย นอกจากนี้ยังมีอัครราชทูตพิเศษ ผู้แทนประเทศฝรั่งเศสและอิตาลีและอัครราชทูตพิเศษผู้ แทนประเทศอีก 7 ประเทศ เช่น ประเทศอาหรับ สหรัฐอเมริกา เยอรมนี ฮังการี ฮอลันดา เบล เยียม และนอร์เวย์ รวมผู้แทนต่างประเทศทั้งสิ้น 14 ประเทศ และในกลุ่มผู้แทนจากต่าง ประเทศเหล่านี้ ก็มีสตรีที่มีบรรดาศักดิ์ได้เดินทางติดตามเข้ามาด้วย ดังนั้นในงานพระราชพิธี บรมราชาภิเษกครั้งนี้จึงมีชาวต่างประเทศเข้ามาร่วมพระราชพิธีด้วยเป็นครั้งแรก และอีก ประการหนึ่งคือ สตรีชั้นสูงของไทยได้มีบทบาทร่วมในการรับแขกเมืองครั้งนั้นด้วย

หม่อมเจ้าหญิงมารยาตภักฏญา ดิศกุล ได้เล่าไว้ว่าในงานพระราชทานงานเลี้ยงรับ รอนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในมีความสำคัญและขุนนางผู้ใหญ่ต้องเลี้ยง รับรองเจ้าต่างประเทศ คณะทูตพิเศษ และออกงานด้วย รวมทั้งสมเด็จพระยาดำรงราชานุ ภาพซึ่งเป็นเสด็จพ่อของพระองค์ในฐานะพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์หนึ่งที่ต้องจัดงานเลี้ยง รับรองที่วังเชิงสะพานดำรงสถิต ด้วยเช่นกัน

...จำได้แต่ว่า เจ้าพี่หญิงใหญ่ [หม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ดิศกุล] และเจ้าพี่หญิงกลาง [หม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณ ดิศกุล] แต่งตัวสวยงามเพื่อออกงานในครั้งนั้นอยู่หลายหน...²⁰

ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งนี้ เป็นครั้งแรกที่มีเจ้านายสตรีชั้นสูงระดับสมเด็จพระ ยายาดำรงฯ ร่วมออกงานมหาสมาคมด้วย เช่นสมเด็จพระยาดำรงฯ กรมหลวงเพชรบุรี ราชสิรินธร และสมเด็จพระยาดำรงฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี พระขนิษฐาต่าง

²⁰ นฤตม์, ในวังแก้วหม่อมเจ้าหญิงมารยาตภักฏญา ดิศกุล, หน้า 17.

พระราชมารดา มาร่วมรับเสด็จเจ้านายสตรีจากต่างประเทศด้วย เป็นการแสดงถึงความเข้าใจในวัฒนธรรมตะวันตกของสตรีไทย²¹

การสถาปนาธงไตรรงค์ เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญแก่สัญลักษณ์หรือเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความเป็นชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ทรงเป็นผู้ริเริ่มให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ธงชาติจากแต่เดิมคือ “ธงช้าง” ที่ใช้สัตว์คู่บ้านคู่เมืองคือช้างเผือก มาเป็นสัญลักษณ์อยู่บนพื้นผ้าแดงเป็นธงชาติไทยสมัยโบราณ มาเป็น “ธงไตรรงค์” ที่ใช้แถบสีเป็นสัญลักษณ์แทนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งถือว่าองค์ประกอบสำคัญสูงสุด 3 ประการของชาติตามแบบธงชาติของประเทศตะวันตก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของธงชาติอย่างมาก จมื่นอมรรตุนารักษ์ ข้าราชการบริหารอธิบายว่าสาเหตุที่ทำให้รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชดำริจะให้มีการปรับปรุงธงชาติสยามเนื่องมาจาก “สภาพแห่งการใช้ธงชาติสยามให้เหมาะกับกาลสมัย สะดวกและงดงามเข้ากับนานาประเทศได้”²² มูลเหตุในการเปลี่ยนแปลงธงชาติจากธงช้างบนพื้นแดงเดิมให้เป็นธงแถบสีนั้น สาเหตุประการหนึ่งเนื่องจาก ความผิดพลาดในการติดธงผิดของราษฎรที่พระองค์ได้ทรงประสบด้วยพระองค์เอง กล่าวคือได้มีราษฎรที่ยากจนคนหนึ่งได้รับเสด็จและแม้ว่าเจ้าของบ้านจะยากจนแต่ก็ได้อุตสาหะทำการรับเสด็จ อย่างไม่ยอมหน้าคนอื่นๆ ด้วยการหาธงช้างมาติดไว้ผืนหนึ่ง แต่ทว่าธงชาติรูปช้างผืนนั้นปลิวสะบัดอยู่ในลักษณะช้างนอนหงายเอาสี่เท้าชี้ฟ้าอยู่²³

การทอดพระเนตรเห็นธงช้างนอนหงาย ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสทือนพระราชหฤทัย จมื่นอมรรตุนารักษ์ได้บรรยายไว้ว่า

...ดูประหนึ่งจะทรงมีความเสทือนพระราชหฤทัยไปในทาง
ทรงสลดสังเวชมากกว่าที่จะทรงพิโรธหรือไม่พอพระทัย หรือมี
จะนั้นก็ทรงละอายพระทัยที่จะมองดูสิ่งอันมิพึงมองจะนั้น...²⁴

²¹ สาขานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1, หน้า 153 -154.

²² จมื่นอมรรตุนารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), “เหตุที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเปลี่ยนธงชาติไทย,” ใน พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เล่ม 6 (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2512), หน้า 7.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23 - 24.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24 - 25.

พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของธงชาติว่าเป็นเสมือนตัวแทนชาติ ดังนั้นในเวลาต่อมาจึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำธงที่คิดแบบใหม่ขึ้นมาเป็นริ้วห้าริ้ว เป็นริ้วสีแดงสลับกับริ้วสีขาว แล้วโปรดฯ ให้นำไปติดไว้เป็นการทดลองที่สนามเสือป่า ต่อมาเมื่อผู้เสนอความเห็นเกี่ยวกับธงชาติ ลงในหนังสือพิมพ์ ไว้ว่าควรเปลี่ยนริ้วแดงตรงกลางธงเป็นสีน้ำเงิน ดังนั้นริ้วขาวและริ้วน้ำเงินจะรวมกันเป็นสีส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนริ้วแดงและริ้วขาวที่ประกอบกันจะเป็นสีสำหรับธงชาติ ซึ่งจะกลายเป็นธงสามสีเหมือนกับของฝรั่งเศส อังกฤษ และอเมริกัน จึงแสดงให้เห็นว่า สยามมีความทัดเทียมกับสัมพันธมิตร และการใช้สีน้ำเงินอันเป็นสีประจำพระองค์ก็ทำให้ชาวสยามระลึกถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นสมัยที่สำคัญของประเทศ²⁵

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้พระยาประสิทธิ์ศุภการเป็นผู้ออกแบบเพิ่มแถบสีน้ำเงินเข้ามาตรงกลางอีกแถบหนึ่งและพระยาประสิทธิ์ศุภการได้เคยนำแบบธงที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่นี้ไปปรึกษากับเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งแสดงความเห็นชอบกับธงแบบใหม่นี้ และคิดว่าหากเปลี่ยนธงชาติในช่วงนี้ก็จะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมกับเวลา เพราะสามารถอ้างเหตุผลได้ว่า สยามปรารถนาจะให้มือนุสาวรีย์แห่งการที่ได้เข้าทำสงคราม (โลกครั้งที่ 1) ในคราวนี้ด้วย และได้ทรงโปรดฯ ให้พระยาศรีภริษาร่างคำประกาศแก่ธงชาติ เพื่อนำเรื่องเข้าที่ประชุมเสนาบดี ต่อมาในวันที่ 28 กันยายน พ.ศ.2460จึงมีพระราชบัญญัติแก้ไข “พระราชบัญญัติธง พระพุทธศักราช 2460 ” ประกาศออกมาว่า

...ได้ทรงพระราชดำริถึงการที่กรุงสยามได้ประกาศสงครามต่อชาติเยอรมันแลออสเตรียฮังการี เข้าเป็นสัมพันธมิตรร่วมกับมหาประเทศในยุโรป อเมริกาและเอเชีย ผู้ทรงไว้ซึ่งธรรมาธิปไตย ครั้งนี้นับว่าชาติสยามได้ก้าวเข้าสู่เจริญถึงขั้นอันสำคัญยิ่งแล้ว สมควรจะมีอภิลักษณ์วัตถุ เพื่อเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึง อภิลักษณ์สมัยนี้ไว้ให้ปรากฏอยู่ชั่วฟ้าและดิน จึงมีพระราชดำริว่า ธงสำหรับชาติสยาม ซึ่งได้ประดิษฐ์ขึ้นตามพระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติธง พระพุทธศักราช

²⁵ “ความคิดเรื่องธงสยามใหม่ วันเสาร์ที่ 18 (สิงหาคม พ.ศ.2460)” ใน จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 194-196. บทความของ “อะแควเรียส” เขียนเป็นภาษาอังกฤษตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมต์ วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2560, อ้างถึงใน ชนิดา พรหมพยัคฆ์, ธงชาติไทย (รายงานวิชาเอกกัตศึกษาศาสตร์ ปีการศึกษา 2541 บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 74.

2459 นั้นยังไม่เป็นที่สง่างามพอสำหรับประเทศ สมควรที่จะเพิ่ม
 สิ้นน้ำเงินแก่เข้าอีกสินหนึ่ง ให้เป็นสามสิตามลักษณะธงชาติของ
 ประเทศที่เปนสัมพันธมิตรกับกรุงสยามได้ไ้ช้อยู่มากนั้น เพื่อ
 เป็นเครื่องหมายให้ปรากฏว่า ประเทศสยามได้เข้าร่วมสุขทุกข์
 และเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันกับสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่ ช่วยกันทำ
 การปราบปรามความอัสถัยอาธรรมในโลกนี้ให้พินาศประลัย
 ไป อีกประการหนึ่งสิ้นน้ำเงินนี้เป็นสีอันเป็นศิริแก่พระชนมวาร
 นับว่าเป็นเครื่องหมายเฉพาะพระองค์ด้วยจึงเป็นสีที่จะ
 ประกอบไว้ในธงสำหรับด้วยประการทั้งปวง...²⁶

แสดงให้เห็นถึงความพยายามของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะแก้ไข
 เปลี่ยนแปลงธงชาติจากธงช้างมาสู่รูปแบบใหม่ที่มีความเป็นรูปธรรมสูงขึ้น (แถบสี) ตามอย่าง
 ลักษณะของธงสัมพันธมิตรตะวันตก เพื่อที่จะได้มีความเท่าเทียมเป็นสากล และนำไปใช้ในการ
 การประกาศสงครามกับฝ่ายอักษะซึ่งทำให้สยามต้องส่งกองทหารไปติดต่อกับกองทัพฝ่ายสัม
 พันมิตรในยุโรป ในพระบรมราโชวาทในการเสด็จส่งนายพลตรีพระยาพิชัยชาญฤทธิ์ เมื่อวันที่
 9 มกราคม พ.ศ.2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงพระบรมราโชวาทที่
 เน้นว่าธงชาติไทยนั้นเปรียบเสมือนตัวแทนสัญลักษณ์ของชาติที่มีความรุ่งเรืองและได้รับเกียรติ
 ยศมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับชาติอื่นๆ ในโลก ดังข้อความในประกาศว่า

...นายทหารที่จะไปพร้อมกันครั้งนี้จะเป็นคนแรกที่นำธงไทย
 ไปคลี่ที่กลางยุโรป ซึ่งเวลานี้ต้องนับว่าเป็นเหมือนกลางของ
 โลก การได้ไปคลี่ธงชาติไทยที่กลางทวีปยุโรปพร้อมกับ
 มหาอำนาจต่าง ๆ และได้ติดธงชาติของเราคู่กับธงชาติของเขา
 ทำให้รู้สึกว่ายามได้ขึ้นสู่ความเสมอหน้ากับชาติของเขา...²⁷

²⁶ “พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติธง พุทธศักราช 2460”, หน้า 592 - 596, อ้าง
 ถึงใน ประพัฒน์ ตรีณรงค์, ชีวิตและผลงานของอัครพยาน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนา
 พาณิชย์, 2506), หน้า 592 - 593.

²⁷ ทวี มุขพระโกษา, พระมหากษัตริย์เจ้า (พระนคร: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2506), หน้า
 481 - 482.

การเปลี่ยนแปลงธงชาติสยามจากธงช้างเป็นธงไตรรงค์ยังสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะสร้างรูปแบบความเป็นสากลทัดเทียมกับมหาอำนาจสัมพันธมิตรตะวันตก พระองค์มักจะเน้นถึงความสำคัญ “ธงชาติ” ในฐานะที่เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์แห่งความรุ่งเรืองของชาติ ริวแถบสีต่างๆ ล้วนถูกให้ความหมายแทนองค์ประกอบสำคัญของชาติ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนภายในชาติ ธงจึงถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ความรุ่งเรืองทางการเมืองเชิงอุดมการณ์ชาตินิยมที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยเป็นส่วนประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งในนโยบายการสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกเหนือไปจากการจัดตั้ง กองเสือป่า ลูกเสือ เนตรนารี ซึ่งมีผู้ทำการค้นคว้าวิจัยไว้หลายท่านแล้ว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญต่อการสร้างชาติให้มีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมอารยประเทศ ทรงพยายามปรับปรุงประเทศให้มีความทันสมัยตามแบบชาติตะวันตกซึ่งเป็นสถานที่ที่พระองค์ทรงคุ้นเคยมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ แต่ในขณะเดียวกันพระองค์ทรงพยายามที่จะดำรงรักษาความเป็นไทยเพื่อแสดงถึงความมีเอกลักษณ์และอารยธรรมของชาติไว้ด้วยกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกที่จะเปลี่ยนแปลงประเพณีบางประการที่พระองค์ทรงเห็นว่าประเพณีดังกล่าวยังแสดงถึงความล้าหลังไม่ทัดเทียมอารยประเทศ ทรงวางรูปแบบและกำหนดแนวทางในการปรับปรุงประเพณีบางอย่างที่พระองค์ทรงเห็นว่าไม่ทันสมัยให้ได้รับการยอมรับจากอารยประเทศ โดยเน้นการสร้างภาพลักษณ์ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตามากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกรอบของสังคมภายใน ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แนวความคิดเรื่อง การเข้าสมาคมของสตรี ก็เป็นส่วนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับแนวคิดดังกล่าว และมีพระราชประสงค์ที่จะใช้ “การเข้าสมาคม” ของสตรีเป็นภาพสัญลักษณ์สื่อถึงความเข้าใจของสังคมไทยต่อวัฒนธรรมและรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวตะวันตก โดยให้สตรีเป็นผู้แสดงบทบาทผ่านมารยาท “การเข้าสมาคม”

3.2 แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับ “การเข้าสมาคม” ของสตรี

3.2.1 การก่อตัวของแนวพระราชดำริเรื่องการเข้าสมาคมของสตรี

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ สยามอยู่ในช่วงได้รับอารยธรรมตะวันตกทั้งกระแสแนวความคิดทางการเมือง และรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวตะวันตกเข้ามาใช้ในสังคมไทย มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของกิจกรรมทางสังคม กิจกรรม

ทางการเมือง และรูปแบบที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นการนำรูปแบบการใช้ชีวิตจากต่างประเทศมาใช้ ทั้งนี้เป็นผลมาจากชนชั้นนำไปศึกษาต่างประเทศ เพื่อหาความรู้นำมาพัฒนากิจการบ้านเมืองให้มีความก้าวหน้าทันสมัยตามแบบตะวันตก และผลพลอยได้ที่ได้รับคือการที่บุคคลเหล่านี้รับอิทธิพลการดำเนินชีวิตตามแบบตะวันตกมาด้วย นอกจากนี้วิธีการดำเนินชีวิตดังกล่าวยังสร้างความเป็นเอกลักษณ์และความทันสมัยให้กับผู้ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ให้กลายเป็นผู้นำทางสังคมที่เหนือกว่าชนชั้นอื่นๆ ด้วย

บรรยากาศทางสังคมในช่วงเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ จึงเต็มไปด้วยความสนุกสนานคึกคัก และความกระตือรือร้นของปัญญาชนที่จบการศึกษามาจากต่างประเทศที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และกิจกรรมทางสังคม หลักฐานร่วมสมัยมีการพูดถึงการเปลี่ยนแปลงแผ่นดินใหม่ ที่ต้องการให้คนรุ่นใหม่มีบทบาทในการบริหารประเทศ ไว้ว่า

...สมัยเปลี่ยนแล้วขอรับ! นี่เป็นรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดี พระองค์ที่ 6 เพราะฉะนั้นถ้าได้ทำเปลี่ยนแปลงตามไม่ทันสมัยก็ควรหลีกเลี่ยงให้คนชั้นใหม่ นั่งเก้าอี้แทนจะดีกว่า...²⁸

งานวรรณกรรม เรื่องสี่แผ่นดิน ได้บรรยายความรู้สึกของ แม่พลอยตัวละครเอกไว้ว่า ในช่วงต้นของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่ามีความแตกต่างจากแผ่นดินก่อนอย่างมาก

...แผ่นดินก่อนนั้นเป็นแผ่นดินของผู้ใหญ่สูงอายุ คุณเปรมตลอดจนคนอื่นๆ ที่พลอยรู้จัก จึงวางท่าทางเป็นผู้ใหญ่กิริยาวาจาการแต่งกายตลอดจนชีวิตประจำวัน...แต่พอผลัดแผ่นดินใหม่การเปลี่ยนแปลงความต่างต่างนั้น ก็เริ่มสำแดงออกมาที่ละน้อย แผ่นดินใหม่เป็นแผ่นดินของคนหนุ่ม บรรยากาศในพระราชสำนักก็เป็นบรรยากาศของความหนุ่มแน่น คุณเปรมก็เปลี่ยนไปตามไม่รู้ตัว...ท่าทางก็ดูทะมัดทะแมงกระเดียดไปทางฝรั่ง...²⁹

²⁸ ดุสิตสมิต (7 ธันวาคม 2461).

²⁹ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช, สี่แผ่นดิน เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร: ธนาคารกรุงเทพฯ พาณิชยการ, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์พลตรีหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช วันเสาร์ที่ 23 ธันวาคม 2538), หน้า 6 - 7.

แสดงให้เห็นถึงความกระตือรือร้นในการที่บริหารประเทศของกลุ่มผู้บริหารกลุ่มใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ หรือที่เรียกว่า “กลุ่มนักเรียนนอก” ซึ่งบุคคลกลุ่มนี้ก็เป็นผู้มีอิทธิพลต่อการสร้างกระแสแนวความคิดเรื่อง “การเข้าสมาคม” และผลักดันให้เกิดเป็นวิธีการในการปฏิบัติในสังคม คนกลุ่มนี้นำรูปแบบการดำเนินชีวิตที่หรูหราโอ้อ่า ตามแบบตะวันตกเข้ามาด้วยโดยเริ่มจากราชสำนักไปสู่เจ้านายและแพร่กระจายไปยังข้าราชการรุ่นใหม่ ชีวิตทางสังคมของเจ้านายตามวังต่างๆ กลายเป็นส่วนสำคัญที่จะรักษาฐานะโดยส่วนรวมของชนชั้นสูงไว้ บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชนชั้นสูง และมีสถานภาพต่ำกว่าเจ้านาย ในขณะที่ข้าราชการรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศแต่ไม่มีฐานะทางชาติตระกูลและทรัพย์สินเพียงพอที่จะยกฐานะทางสังคมของตนให้เท่าเทียมกับชนชั้นสูงถูกจัดให้เป็นชนชั้นรองลงมาที่เฝ้าดูกิจกรรมของชนชั้นสูง เช่น การนิยมจัดงานรื่นเริงปาร์ตี้และลีลาศ การนิยมไปพักผ่อนตากอากาศที่หัวหิน การนิยมเล่นกีฬาประเภทกอล์ฟและเทนนิส การชมการแข่งขันม้าตามสปอตคลับ การชมภาพยนตร์ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ถูกสร้างให้เป็นรูปแบบวิธีการดำเนินชีวิตส่วนหนึ่งของชนชั้นสูงในสังคมไทย³⁰

ต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังไม่มีราชสำนักฝ่ายในทั้งนี้เนื่องมาจากยังไม่ได้มีการอภิเษกสมรส ความสำคัญต่างๆ ตลอดจนความหรูหราที่เคยเกิดขึ้นในเขตพระราชฐานฝ่ายในจึงมีปรากฏให้เห็นในหมู่ข้าราชการบริพารฝ่ายหน้า โดยมีองค์พระประมุขทรงเป็นผู้นำและเป็นผู้ริเริ่ม

การจัดตั้ง “สโมสร” และ “สมาคม” ในลักษณะ “คลับ” แบบยุโรป สำหรับสุภาพบุรุษชั้นสูงและชั้นกลางจึงเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว³¹ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งบันเทิงของกลุ่มสมาชิก เป็นแหล่งทดลองความคิด แลกเปลี่ยนทัศนคติ และแสดงความคิดเห็น นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์แอบแฝงอื่นๆ คือ การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนนอก³² ที่มีความคิดก้าวหน้าและต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปในแนวทางที่พวกเขาเหล่านั้นได้รับรู้มาจากโลกตะวันตก บุคคลที่

³⁰ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยามระหว่าง พ.ศ. 2470 - 2480”. หน้า 37.

³¹ หนังสือที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑสถานลุมพินี พระพุทธศักราช 2468 (พระนคร: โรงพิมพ์กรุงเทพมหานครเดลิแมส, 2470), หน้า 139.

³² สุภัญญา ตีระวนิช. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการหนังสือพิมพ์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2532), หน้า 88 - 89.

จะเข้ามาเป็นสมาชิกของสมาคม ในระยะแรกนั้นมีแต่กลุ่มนักเรียนนอก เจ้าหน้าที่และขุนนางชั้นสูง แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์โยงใยระหว่างตำแหน่งทางสังคม ที่อยู่ทางสังคม ธรรมเนียมและศักยภาพบางอย่าง ที่ถูกหล่อหลอมด้วยกระบวนการทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ภายใต้กรอบความคิดทางสังคมแบบตะวันตก กลุ่มสมาคมดังกล่าวมีอิทธิพลทางสังคมในการเรียกร้องให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง และพยายามที่จะรักษาอภิสิทธิ์ของกลุ่มไว้อย่างมั่นคงในเรื่องที่สมาคมให้ความสนใจ ดังนั้นสมาคมจึงเรียกร้องให้ผู้ที่ต้องการเข้ามาเป็นสมาชิกต้องมีความรู้ความสามารถเพียงพอจึงจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในสมาคมได้

จะเห็นได้ว่าระยะแรกบุคคลที่เป็นสมาชิกของกลุ่มนั้นประกอบด้วย ชนชั้นนำที่กุมอำนาจทางสังคม ซึ่งได้แก่ชนชั้นสูงของประเทศ ดังนั้นคนเหล่านี้จึงต้องการที่จะสร้างคุณสมบัติของผู้เป็นสมาชิก ว่าต้องมีคุณค่าในเชิงสัญลักษณ์ ที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้ดีในสังคม ด้วยเหตุนี้กิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจของสมาชิกในสโมสรหรือสมาคมในลักษณะดังกล่าว จึงเต็มไปด้วย เกมส์ และการละเล่น ที่มีกฎเกณฑ์และมารยาทอย่างละเอียดละออ ตัวอย่างเช่น การแต่งตัวในการเล่นเกมส์กีฬา วิธีการพูดจา การวางหน้าและท่าทาง ตลอดจนการสื่อสารด้วยร่างกายวิธีอื่นๆ เช่น มารยาทในการหักท่ายแบบตะวันตก การโค้ง การจับมือ หรือการปรบมือแสดงความยินดี ผู้ที่รู้จัก และได้เรียนรู้มารยาทดังกล่าวมาแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถเข้ามาผูกมิตรกับสมาชิกในสมาคม และนำไปสู่การคบหาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับคนในสโมสรหรือสมาคมได้ต่อไป

การเกิดสโมสรอันเป็นที่รวมของความบันเทิงต่างๆ ลักษณะดังกล่าวนี้ เนื่องมาจากในสมัยนั้นกรุงเทพฯ ยังไม่มีแหล่งสำหรับหารูปแบบความบันเทิงที่ถือเป็นสิ่งใหม่ ดังเช่น ในต่างประเทศ จะเห็นได้จากการแสดงแนวพระราชดำริผ่านละครในบทพระราชนิพนธ์ว่า

...ในกรุงเทพฯ นี้มีข้อเสียสำคัญที่หาที่เทียบยากจริงๆ เพราะขาดเรสตอรั้งค์ และโรงละครดีๆ อย่างลอนดอน พวกเขาไฮเตลฝรั่งทางบางรักมีอยู่จริงแต่มันก็ไม่ถึงใจเลย และไปสักครึ่งสองครึ่งก็เบื่อ เพราะนอกจากจะไปกินอาหารหรือเครื่องดื่มแล้วก็ไม่มีอะไรชวนใจให้สนุกสนานเลย พวกเขาผู้หญิงไทยๆ เขาไม่มีใครจะไปตามไฮเตลเหล่านั้น ไฮเตลเจ๊กก็ได้เกิดมีขึ้นหลายแห่ง แต่มันยิ่งซ้ำร้ายไปกว่าไฮเตลฝรั่ง เพราะกับข้าวของกินก็เต็มกลืน และไม่ค่อยจะพบคนไทยด้วย...ละครก็มีอยู่โรง

เดียว...ภาพยนตร์แหละค่อยยังชั่วหน่อย ทั้งมีโอกาสพบเห็น
คนไทยๆ มากด้วย...ที่โรงพยาบาล...³³

นอกจากนี้ ยังมีความนิยมที่จัดงานสังสรรค์ที่เรียกว่า “ปาร์ตี้” ขึ้นตามบ้านและมีคำ
ใหม่เรียกพฤติกรรมดังกล่าวว่า “การเข้าสมาคม” ผลที่ตามมาคือบรรดาข้าราชการฝ่ายหน้า
(ซึ่งเป็นผู้ชาย) ต่างพากันตอบรับวัฒนธรรม “การเข้าสมาคม” ดังกล่าวอย่างไรก็ตามในระยะ
แรกๆ กิจกรรมการสมาคมเหล่านี้จำกัดอยู่แต่ในกลุ่มผู้ชาย ที่มีอิสระกว่าผู้หญิงในการออกไป
นอกบ้าน ดังเช่นในงานวรรณกรรมเรื่อง สี่แผ่นดิน ได้สะท้อนภาพของข้าราชการอย่าง
“คุณเปรม” ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไว้ว่า

...ชีวิตนอกบ้านของคุณเปรมก็กว้างขวางยิ่งขึ้นกว่าเก่า...และ
แทนที่คุณเปรมจะอธิบายถึงสิ่งต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปหรือ
เกิดขึ้นใหม่ คุณเปรมก็จะพูดเพียงว่าการที่ต้องใช้ชีวิตนอก
บ้านมากกว่าเดิมนั้น เป็นผลจากความจำเป็นที่ต้องเข้า
“สมาคม” ซึ่งนับว่าเป็นคำใหม่สำหรับพลอย คุณเปรมอธิบาย
ว่า คนในสังคมนี้ถ้าจะก้าวหน้ารุ่งเรืองต่อไปในชีวิตก็จำเป็น
ต้องเข้า “สมาคม” เป็น...³⁴

การเข้าสมาคมในระยะแรกที่เป็นทั้งการหาความบันเทิง และโอกาสของความก้าวหน้า
ในหน้าที่การงาน ทำให้ข้าราชการมีสภาพไม่ต่างจาก “คุณเปรม” ในเรื่องสี่แผ่นดินที่จะต้อง
ออกไปสมาคมนอกบ้านมากขึ้นเท่าใดนัก จนมีบทความเสียดสีข้าราชการรุ่นหนุ่มในสมัยนั้นว่า

...ตื่น 11 ก.ท. [ก่อนเที่ยง] กินข้าวแล้วไปออฟฟิศ เพราะมี
งานมาก กลับ 3 ล.ท. [หลังเที่ยง] ไปที่บ้านแต่งตัวไปเล่น
เทนนิส หรือบิลเลียดหรือตีฝึสางแล้วแต่ถนัด กลับจากเล่น
เทนนิส กินข้าว แล้วนั่งรถยนต์ไปหย่อนใจตามที่เช่า หรือ

³³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทละครพูดเรื่องเสียดสละ บทละครพูด
เรื่องหัวใจนักบวชและหัวใจชายหนุ่ม, หน้า 277.

³⁴ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช, สี่แผ่นดิน เล่ม 2, หน้า 21. ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน.

ตามโรงภาพยนตร์ หรือตีพิมพ์ (โสภณ) จน 1 หรือ 2 ก.ท. แล้ว
กลับบ้านนอน...³⁵

จะเห็นได้ว่า “ การเข้าสมาคม ” ในระยะแรกเป็นวัฒนธรรมความบันเทิงของผู้ชายที่เกิดขึ้นมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่ โดยได้รับรูปแบบมาจากตะวันตก และวัฒนธรรมการสมาคมของชนชั้นสูงเหล่านี้ทำให้ชนชั้นต่างๆ ในสังคมเฝ้าดูด้วยความสนใจและนำไปปฏิบัติตาม³⁶

ส่วนรูปแบบ “ การเข้าสมาคม ” ของสตรีไทยในระยะแรกนั้น จะมีลักษณะที่จำกัดกว่าผู้ชาย ในขณะที่ผู้ชายสามารถออกไปสมาคมกับเพื่อนได้ทุกวันตามสโมสรต่างๆ แต่สำหรับผู้หญิงนั้นจะมีโอกาสเข้าสมาคมได้ในงานพระราชพิธีที่จัดขึ้นโดยราชสำนัก โดยรูปแบบการสมาคมของราชสำนักที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำมาใช้นั้นจะได้รับอิทธิพลมาจากธรรมเนียมที่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษอย่างมาก เนื่องจากทรงมีโอกาสเข้าร่วมในงานพระราชพิธีในฐานะผู้แทนพระองค์หลายครั้งๆ ทำให้ทรงเห็นรูปแบบของงาน “ สมาคม ” ของอังกฤษซึ่งถือว่า “ แม่แบบ ” ของราชสำนักต่างๆ ในประเทศแถบยุโรป ซึ่งลักษณะของงานเต็มไปด้วยความหรูหรา โอ้อวดทั้งการจัดสถานที่ การแต่งกายของผู้มาร่วมงาน ตลอดจนกิจกรรมการยาที่เต็มไปด้วยพิธีการต่างๆ มากมาย

งานพระราชพิธีในราชสำนักส่วนมากจะเป็นการสมาคมของสมาชิกราชวงศ์ในอังกฤษกับราชวงศ์ของประเทศยุโรปต่างๆ นอกจากนั้นก็เป็นแขกผู้มีเกียรติมีบรรดาศักดิ์ของทวีปยุโรปที่ได้มีโอกาสรับเชิญเข้าร่วมงาน เป็นงานที่มีการสมาคมกันได้ระหว่างชายและหญิง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้จักประเพณีการเข้าสมาคมในราชสำนักของประเทศอังกฤษเป็นอย่างดี ดังนั้นพระองค์น่าจะได้รับอิทธิพลธรรมเนียม “ การเข้าสมาคม ” แบบวิถีผู้ดีอังกฤษ และนำมาใช้ในสังคมไทย เพราะจากการศึกษาพบว่า วิธีการที่ทรงปฏิบัติและนำสตรีในราชสำนักไทยในเวลานั้นออกสู่อสมาคม เหมือนกับธรรมเนียมประเพณีที่ราชสำนักในยุโรปได้ปฏิบัติกัน ซึ่งงานของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ สามารถสะท้อนรูป

³⁵ ดุสิตสมิต (22 กุมภาพันธ์ 2461).

³⁶ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองสยามระหว่าง พ.ศ. 2470 - 2480”. หน้า 37.

แบบการเข้าสมาคมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าแบบยุโรปที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนำมาใช้ได้เป็นแบบปฏิบัติได้อย่างดี

พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ได้เสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. 2463 และได้ทรงบรรยายถึงประสบการณ์ของพระองค์ในการเข้าร่วมงานพระราชพิธีในราชสำนักของยุโรป ทรงตั้งข้อสังเกตว่าการเข้าสมาคมในพระราชพิธีของราชสำนักของอังกฤษจะเป็นพระบรมศานุวงศ์ของประเทศในยุโรปแทบทั้งสิ้น อีกทั้งบรรดาเจ้านายของราชสำนักต่างๆ ก็เป็นพระญาติสนิทกัน เนื่องจากมีการแต่งงานในราชวงศ์สำคัญๆ ของประเทศยุโรป ดังนั้นงานพระราชพิธีในราชสำนักในยุโรปจึงเป็นที่สมาคมหรือชุมนุมของชนชั้นสูงที่ขึ้นชื่อว่ามีอารยธรรมหรือวัฒนธรรมที่สูงส่งนั่นเอง

ส่วนรูปแบบการเข้าสมาคมของชนชั้นสูงในประเทศอังกฤษที่ถือว่าเป็นแม่แบบการเข้าสมาคมของสตรีไทยคือ ประเพณีการเข้าสมาคมครั้งแรกของสุภาพสตรีชั้นสูงของอังกฤษ เมื่อมีอายุได้ระหว่าง 17-18 ปี ในระหว่างต้นเดือนพฤษภาคมจนถึงปลายเดือนกรกฎาคม ซึ่งในประเทศอังกฤษเรียกว่าเป็น “ฤดูของลอนดอน” (The London Season) เป็นช่วงเวลาที่จะที่พระเจ้าแผ่นดินจะประทับอยู่ในลอนดอนตลอดเวลา บรรดาคนชั้นสูง ขุนนางสืบตระกูล ที่ตามธรรมเนียมดาอยู่ในชนบท เมื่อถึงช่วงเวลาดังกล่าว ก็จะพากันเข้ามาอยู่ในเมือง จะเป็นตามเคหสถานของตนที่มีอยู่ในเมือง หรือบางคนก็เช่าบ้านและโรงแรมเป็นที่พักอาศัย ทั้งนี้เพื่อพานบุตรสาวของตนเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินในพระราชวัง (Presentation at Court) ซึ่งเรียกว่า “ออกมาครั้งแรก” (Coming Out) โดยในปีหนึ่งๆ นั้นจะมีสตรีสาวที่เข้ามาเข้าประมาณ 1,500 - 2,000 คน และในช่วงเวลานั้นพวกที่บิดามารดาร่ำรวยก็จะจัดให้มีการกินเลี้ยงและการลีลาศเพื่อเป็นเกียรติและแนะนำบุตรสาวของตนให้สังคมได้รู้จัก งานลีลาศคืนหนึ่ง มักจะมีถึง 4-5 แห่ง ผู้ที่ฐานะร่ำรวยและมีบ้านขนาดใหญ่ก็จะจัดให้มีงานขึ้นยังเคหสถานของตนเอง ส่วนผู้ที่มีฐานะปานกลางจะจัดงานขนาดย่อมเชิญคนน้อยลง หรือถ้าอยากเชิญมากๆ ก็ไปเช่าห้องลีลาศขนาดใหญ่ตามโรงแรม งานลีลาศ จึงเป็นสถานที่เหมาะสมที่บุคคลต่างๆ จะได้พบปะคุยกันหลายรุ่นหลายอายุ คนหนุ่มๆ สาวๆ ที่มีคนรู้จักชอบพอมาก อาจจะได้รับเชิญไปงานหลายแห่งในคืนเดียวกัน

การจัดงานถือว่าการให้เกียรติแก่สตรี แยกที่มามาในงานจะแตกต่างกันตามฐานะของสตรี จำนวนคนที่ได้รับเชิญขนาดใหญ่อาจจะตั้งแต่ 700 - 800 คน ส่วนงานขนาดเล็ก อาจจะมีเพียง 100 คน ผู้ที่ได้รับเชิญก็มักจะเป็นสตรีสาวรุ่นเดียวกัน และอยู่ในฐานะเดียวกัน สตรีสาวที่ได้รับเชิญมักจะได้รับอนุญาตให้พาคู่ลีลาศไปได้ด้วยคนหนึ่ง บ้างก็พาพี่ชายหรือน้องชายหรือญาติของตนไป บ้างก็พาเพื่อนหนุ่มที่บิดามารดาของตนรู้จักแล้วและเห็นชอบด้วย นอกจาก

นี้เจ้าของงานก็มักจะเชิญคนหนุ่มๆ ไปตามลำพังอีกด้วย โดยขอให้มีผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ทั้งนี้เพราะไม่อยากจะให้ผู้หญิงขาดคู่ลีลาศ ในงานลีลาศสตรีจะมีบัตรเล็กๆ ถือติดมืออยู่ ซึ่งมักจะมีดินสอเล็กๆ ผูกติดอยู่ด้วย ในบัตรนั้นจะมีรายนามเพลงที่จะลีลาศทุกๆ เพลง ต่อจากนั้นก็มีย่อว่างสำหรับจดคู่ลีลาศ การปฏิเสธผู้ชายที่มาขอลีลาศด้วยนั้นถือว่าผิดมารยาท

นอกจากงานเลี้ยงกลางคืนแล้วยังมีการจัดเลี้ยงน้ำชาในช่วงบ่าย ซึ่งในงานเลี้ยงน้ำชานั้นจัดให้มีการเล่นกีฬา กีฬาสำคัญที่เล่นในฤดูร้อน คือ คริกเกต ตีกรรเชียง เทนนิส เป็นต้น

จากการศึกษาต่อไปพบว่าแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการให้สตรีเข้าสมาคมก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปแบบการสมาคมในประเทศอังกฤษซึ่งเป็นประเทศที่พระองค์เคยประทับอยู่นั่นเอง

ดังนั้นจะสรุปถึงการก่อตัวของแนวพระราชดำริเรื่องการเข้าสมาคมของสตรีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ว่าทรงรับอิทธิพลความคิดในเรื่องบทบาทการเข้าสมาคมของสตรีมาจากตะวันตก และจากการที่ทรงเห็นว่าสถานภาพของสตรีเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของชาติ จึงนำแนวคิดดังกล่าวมาปฏิบัติใช้ในสังคมไทย

3.2.2 การเผยแพร่แนวพระราชดำริเรื่องการเข้าสมาคมของสตรี

เครื่องมือในการเผยแพร่แนวความคิดเกี่ยวกับ การเข้าสมาคมของสตรี ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้คือ พระราชนิพนธ์ทั้งที่เป็น บทความ บทละคร ทรงนิยมที่จะใช้บทพระราชนิพนธ์เป็นเครื่องมือในการแสดงความคิดเห็น ให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจในเหตุการณ์บ้านเมือง เพื่อให้ประชาชนยอมรับความเปลี่ยนแปลงของสังคม ที่สำคัญคือชักชวนจงใจให้ประชาชนสนใจและปฏิบัติตาม³⁷ บทความและบทละครพระราชนิพนธ์เหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นแนวพระราชดำริที่พระองค์ทรงต้องการสนับสนุนบทบาทของสตรีนั้นอย่างชัดเจน โดยในงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับสถานภาพของสตรีนั้นจะมีทั้งบทวิพากษ์วิจารณ์การปฏิบัติของสังคมต่อสตรี รวมถึงบทเชิญชวนและสั่งสอนให้ผู้หญิงในสมัยนั้นได้รับรู้ถึงพระราชประสงค์ของพระองค์ ที่ต้องการให้สตรีในสมัยนั้นเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปในด้านใดบ้าง

³⁷ ดูรายละเอียดใน สิริลักษณ์ พุ่มเกิด, " "อศฺวพานุ" กับการใช้วรรณกรรมเพื่อเผยแพร่แนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537).

บทความพระราชนิพนธ์ที่สะท้อนแนวพระราชดำริในเรื่องการสนับสนุนให้ส่งเสริมยกย่องสถานภาพและบทบาทของสตรีที่ชัดเจนของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ บทความเรื่อง เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี³⁸ ที่ตีพิมพ์ลงใน วิทยาสาร ในปี พ.ศ.2461 ซึ่งในบทความนี้พระองค์ได้แสดงแนวพระราชดำริไว้ว่าสถานภาพและความเป็นอยู่ของผู้หญิงในสังคมเป็นเรื่องสำคัญ เป็นภาพลักษณ์ประการหนึ่งที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง (ศิวิไลเซชัน) ของชาติว่ามีหรือไม่ การที่สถานภาพของผู้หญิงถูกกดขี่ การประพฤติดังสตรีเหมือนสัตว์ โดยผู้ชายมีสิทธิที่จะฆ่า หรือมีสิทธิในการขาย ถูกใช้ในการทำงานต่างๆ ไม่ได้รับการยกย่องจากผู้ชายในสังคมนั้น พระองค์ทรงบอกว่าชาวตะวันตกมองพฤติกรรมเช่นนี้ว่าเป็นการกระทำของคนป่า (JUNGLE PEOPLE) เป็นเรื่องความป่าเถื่อนของพวกที่มีความล้าหลังทางวัฒนธรรม เช่น ใน มาเลเซีย เกาะบอร์เนียว แอฟริกา³⁹ ซึ่งผู้ชายในสังคมนั้น ปฏิบัติต่อผู้หญิงเยี่ยงทาส

...พวกเงาะป่า พวกคนป่าในเกาะบอร์เนียวและเกาะต่างๆ และพวกคนป่าในมหาทวีปอาฟริกาเป็นต้น ...สตรีเป็นวิญญาณกะทกรุกของบุรุษโดยแท้และผู้ชายประพฤติดังผู้หญิงเหมือนประพฤติดังสุนัข คือใช้ในการทำงานการต่างๆทุกอย่าง...⁴⁰

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอความคิดในบทความชิ้นนี้ว่า สถานภาพของผู้หญิงในสังคมไทยควรได้รับการยกย่องให้มีความเสมอภาคทัดเทียมกับชาย เพราะ “การยอมให้หญิงได้มีความเสมอหน้ากับชายเป็นองค์สำคัญอันหนึ่งแห่งความรุ่งเรืองแน่แท้”⁴¹ แต่อย่างไรก็ตามทรงเห็นว่าผู้หญิงในสังคมไทยได้รับการยกย่องจากผู้ชายและมีสถานภาพดีกว่าผู้หญิงชาติอื่นๆ ในเอเชีย และมีแต่ผู้หญิงในเมืองเท่านั้น ที่มีสถานภาพทางสังคมที่ล้าหลังและถูกกดขี่จากผู้ชายเช่นการบังคับผู้หญิงไม่ให้ไว้ผมยาว โดยอ้างว่าเป็นการไม่เรียบร้อย

³⁸ “เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตีพิมพ์ครั้งแรกในวิทยาสาร ปี พ.ศ.2461 แต่ฉบับที่ใช้อ้างอิงใช้จาก ประมวลบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาคปกิณกะ).

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

และต้องกินหมากจนฟันดำ ซึ่งผู้ชายในเมืองถือว่าการตัดผมสั้นและการกินหมากฟันดำเป็นการแสดงความสุภาพของผู้หญิง และเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้หญิงประพฤติไม่ดี ผิดจากกรอบที่สังคมกำหนดไว้ ซึ่งพระองค์เห็นว่าเป็นความคิดที่ผิด ดังเช่นในบทพระราชนิพนธ์กล่าวไว้ว่า

...ประเพณีกักขังหญิงตามวิสัยของผู้มีเมียมากนั้น เป็นเครื่องป้องกันมิให้ลูกเมียเสียหายได้จริงๆ ละหรือ? เมียน้อยในบ้านของท่านผู้มีบรรดาศักดิ์มันลอบเล่นชู้กับลูกน้องของท่านบ้าง หรือเปล่า? ลูกสาวของท่านไม่เคยถูกแม่สื่อพาไปถึงชายเสียบ้างหรือ? การบังคับให้ผู้หญิงในปกครองของท่านตัดผมสั้น ทาฟันดำ เป็นเครื่องป้องกันมิให้ประพฤติเหลวไหลได้จริงๆ เทียวหรือ...⁴²

นอกจากนั้นผู้หญิงยังถูกกีดกันไม่ให้ร่วมสมาคมกับผู้ชาย คือมีการตำหนินินทาผู้หญิงที่คล่องแคล่ว และเข้าไปสมาคมกับผู้ชายว่าเป็นเรื่องของผู้หญิงมักง่ายและอาจเสียคนได้

ในขณะที่เดียวกันทรงเห็นว่าการปฏิบัติต่อผู้หญิงในสังคมชนบทของไทยนั้น มีความเจริญรุ่งเรืองไกล "ศิวิไลซ์" มากกว่าคนเมือง เพราะยอมให้ผู้หญิงได้มีความเสมอภาคกับผู้ชาย โดยผู้หญิงในชนบทนั้นร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามี อยู่กันในฐานะเพื่อน (ภรรยาอยู่ในฐานะเสมอ กับสามี) มีความเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกันในการทำงาน โดยแบ่งงานกันทำตามที่เหมาะสมและถนัด ซึ่งถือว่ามีเสมอภาคกันโดยแท้ กล่าวคือ

...ชนบทส่วนมากจะมีผัวเมียเดียว วางตัวเป็นคู่เท่าเทียมกัน ไม่มีใครเป็นนาย ทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กัน ทรัพย์ที่หามาได้ ถือว่า เป็นทรัพย์สินร่วมกัน มีลักษณะศิวิไลซ์กว่าในกรุง การยอมให้หญิงได้มีความเสมอภาคกับชาย เป็นองค์ประกอบสำคัญอันหนึ่งแห่งความรุ่งเรือง...ขอเชิญคุณๆ ผู้ดีไทยออกไปตามบ้านนอกในเมืองไทยเรานี่เองก็จะได้เห็นตัวอย่างแห่งครอบครัวที่เป็นคู่ผัวตัวเมียกัน...เป็นสหายกัน ต่างคนต่างเกรงใจกัน ไม่มีใครตั้งตนเป็นนายใคร ทำการงานช่วยเหลือกัน...เพราะหญิงกับชายเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันจริงๆ และมี

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

ความเสมอหน้ากันโดยแท้ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงเห็นว่าชาวชนบท
ของเรานี้แท้จริงใกล้เคียง “ศิวิไลซ์” มากกว่าคนในกรุงเทพฯ
หรือในเมืองใหญ่ๆ เสียด้วยซ้ำ...⁴³

บทความชิ้นนี้สะท้อนแนวพระราชดำริว่า การสร้างสังคมไทยให้มีความศิวิไลซ์ (แบบ
ตะวันตก) ที่แท้จริงนั้นชายหญิงควรมีสถานภาพที่ทัดเทียมกัน และนำไปสู่การเห็นควรที่จะเปิด
โอกาสให้ผู้หญิงได้มีโอกาสเข้าร่วมในการสมาคมเช่นเดียวกับผู้ชาย อันจะเป็นสัญลักษณ์อย่าง
หนึ่งอันเป็นรูปธรรม ที่จะแสดงให้เห็นว่าชาวต่างชาติเห็นถึงความศิวิไลซ์ของไทย เพราะเห็นว่าผู้หญิง
ไทยนั้นแม้จะไม่ได้ถูกบังคับขนาดที่จะต้องให้มัดเท้า เหมือนกับสตรีชาวจีน “แต่ก็ยังคงตัด
ผมสั้นทาฟันดำ และยังคงถูกเกลียดกันไม่ให้เข้าร่วมสมาคมกับชายอย่างบริบูรณ์ เช่นหญิง
ชาติที่เจริญรุ่งเรืองชั้นสูงแล้ว”⁴⁴

นอกจากนี้ในบทความเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสะท้อน
ภาพสังคมและเสนอทางออกของปัญหาการที่ผู้หญิงถูกล่วงว่า ควรจะปล่อยให้ผู้หญิงได้มี
โอกาสคบหาสมาคมกับชาย เพื่อเป็นประสบการณ์นำไปสู่การรักษาตัวเองให้ปลอดภัยได้ แต่
การกักขังผู้หญิงไม่ให้พบสมาคมกับชายนั่นเอง ที่จะทำให้ผู้หญิงถูกล่วงได้ โดยทรงกล่าวว่า

...ข้าพเจ้าได้เคยได้ยินผู้ชายบางคนพูดว่า ถ้าจีนปล่อยให้ผู้
หญิงได้เป็นอิสระยิ่งกว่าที่เปนอยู่เดี๋ยวนี้ละก็ น่ากลัวจะต้อง
เกิดเหตุหน้าตืดียนขึ้นเปนแน่ ข้อนี้ข้าพเจ้าก็ไม่เถียง แต่ขอชี้
แจงว่า ถ้าเกิดเหตุอันไม่เป็นที่พึงปรารถนาขึ้นเพราะปล่อยให้
หญิงเปนอิสระ ก็จะเป็นเพราะโทษแห่งประเพณีที่กักขังหญิง
ไว้ไม่ให้ได้พบปะกับชาย หญิงจึงไม่รู้จักชายว่าเป็นมนุษย์
สามัญอย่างเดียวกับตน เห็นชายเป็นคนอัศจรรย์เกินเหตุไป
เท่านั้น ถ้าปล่อยให้ได้มีโอกาสสมาคมกันเสียแล้วก็จะคลาย
ความตื่นเต้นเห็นชายเป็นตัวอะไรที่ประหลาด...⁴⁵

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90 - 94.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98 - 99.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

ส่วนในบทความพระราชนิพนธ์อีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่อง โคลนติดล้อ ได้กล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงไว้ ใน “บท 8 แต่งงานชั่วคราว” โดยทรงกล่าวถึงการแต่งงานที่ถูกต้อง การเลือกผู้หญิงที่มีความรู้มาเป็นภรรยาที่จดทะเบียนสมรสอย่างถูกต้อง และผู้หญิงที่ได้รับคัดเลือกมาเป็นภรรยา ควรมีความรู้ในการสมาคมเหมาะสมที่สามีนำมาออกงานด้วย และสุดท้ายได้เตือนว่าให้ผู้ชายรู้จักให้เกียรติยกย่องผู้หญิง

...ของจงสสารผู้หญิงและเด็กสาวของเราบ้าง ของจงช่วยให้เขา
ได้รับความยุติธรรมเสมอภาค ของจงช่วยให้เขาได้รับเกียรติ
ยศอย่างที่เขาควรจะได้ในฐานะที่จะเป็นมารดาแห่งชาติ...⁴⁶

นอกจากบทความแล้วยังมีบทพระราชนิพนธ์ประเภทบทละครที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างค่านิยมว่าสตรีที่ดีพร้อมกับการเลือกเป็นภรรยาควรจะมีคุณสมบัติเช่นใด ดังจะเห็นได้จากตัวละครเอกฝ่ายหญิง จะต้องมีความฉลาด ไหวพริบดี และสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่างได้ดี บางครั้งมีความรู้ทัดเทียมกับผู้ชาย โดยทรงอธิบายภูมิหลังของตัวเอกฝ่ายหญิงว่า จะเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษามีความรู้ในวิชาการต่างๆ แต่ก็จะไม่ละทิ้งวิชาการเรือนที่เป็นคุณสมบัติของผู้หญิง นอกจากนั้นยังมีความเป็นตัวของตัวเองอย่างคนสมัยใหม่ สามารถเข้าสมาคมออกงานพูดคุยกับผู้คนที่มาเยี่ยมเยียนหรือในที่พบปะสังสรรค์ได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าทรงพยายามสร้างค่านิยมใหม่ให้กับสังคม และยกย่องให้ผู้หญิงมีฐานะที่ดีขึ้นในทางสังคม โดยมีความเสมอภาคกับผู้ชาย เช่น บทพระราชนิพนธ์ที่ว่า

...หญิงชายทั้งหลายนั้น ควรเห็นกันว่าเป็นเพื่อน...⁴⁷

หรือในบทพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง หัวใจชายหนุ่ม ได้สะท้อนภาพสตรีในอุดมคติว่า ลักษณะภรรยาที่ชายหนุ่มซึ่งจบการศึกษาจากต่างประเทศต้องการนั้น ต้องมีความรู้ในภาษาต่างประเทศและเข้าสมาคมได้ดี กล่าวคือ

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

⁴⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์ร้อยกรองร้อยเรื่องในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย, 2523), หน้า 36 - 37.

...คุณพระพิณรุฒพัฒนากรแกเป็นพ่อสมัยใหม่ ไม่เก็บลูกสาวซึ่ง
 ห้อยอย่างสมัยเก่าเลย ลูกสาวพอใจไปไหนมาไหนก็ได้ตาม
ความพอใจของเขาทั้งสิ้น...หล่อนเป็นผู้หญิงอย่างสมัยใหม่แท้
ไม่หุนหัน ก้าวผู้ชาย...หล่อนไม่ทำตัวเป็นหอยจับแฉงอย่างผู้
หญิงไทยๆ โดยมาก...หล่อนคล้ายผู้หญิงฝรั่งมากกว่าผู้หญิง
ไทย และนับว่ามีเอดูเคชั่น [การศึกษา] ดีพอใช้ เขียนหนังสือ
ไทยเก่ง อ่านและพูดภาษาอังกฤษได้บ้าง เต็มรับเป็นและแต่ง
ตัวดี รู้จักใช้เครื่องเพชรแต่พอสมควรไม่รุ่งรังเป็นต้น
คริสต์มาส...⁴⁶

หรือเรื่อง นามยอกเอาหนามบ่ง พบว่าทรงแสดงความคิดที่จะยกย่องให้ผู้หญิงมีบทบาททางสังคม⁴⁹ โดยที่ตัวเอกฝ่ายหญิงเป็นคนฉลาด มีความรู้ดี รู้จักใช้ไหวพริบและสามารถแก้ไขสถานการณ์ได้ ทรงให้สิทธิแก่ผู้หญิงในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่สมควร อาทิเช่นคัดค้านการแสดงอำนาจเผด็จการของผู้ชายได้ โดยเฉพาะเรื่องการแต่งงาน การเลือกคู่ครอง: เรื่องนี้ผู้หญิงควรมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นด้วย มิใช่ต้องทำตามอำนาจพ่อแม่ทุกเรื่อง ดังที่ทรงแสดงความเห็นในบทความเรื่องโคลนติดล้อ โดยทรงชี้ให้เห็นว่าบางครั้งพ่อแม่บางประเภทก็ชักจูงให้ลูกสาวดำเนินชีวิตในทางที่ผิด

...ในสมัยนี้มีหญิงสาวเป็นอันมาก ที่บิดามารดาขายเอาเงินใส่กระเป่าและส่งตัวให้ลูกสาวให้แก่ชายผู้ซื้อโดยมิได้ไต่ถามความเห็นของหญิงนั้นเลย ความเห็นของหญิงนั้นไม่เป็นข้อสำคัญ เพราะว่าเมื่อได้อยู่กินกับชายแล้วก็จำเป็นต้องรักษายออยู่นั่นเอง นี่เป็นข้อแก้ตัวของฝ่ายบิดามารดา ถ้าหากว่าจะคิดแก้ส่วนหญิงนั้นเล่าเป็นอย่างไร?...หญิงนั้นก็เท่ากับตกนรกทั้งแปดทีเดียว...⁵⁰

⁴⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทละครพูดเรื่องเสียดสละ บทละครพูดเรื่องหัวใจนักกรบและหัวใจชายหนุ่ม, หน้า 279 - 282. ชีดเส้นใต้โดยผู้เขียน.

⁴⁹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์ร้อยกรองร้อยเรื่องในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 36.

⁵⁰ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี", หน้า 40.

ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามชักจูงให้เห็นว่าสังคมไทยควรได้รับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิง โดยผู้หญิงควรได้รับการยกย่องตามสถานภาพที่สตรีควรได้รับ เช่นการแต่งกายที่สวยงาม หรือมีโอกาสทำการสมาคมกับเพศตรงข้ามได้ โดยผ่านบทความ และการแสดงละครพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้องการให้สตรีเข้ามามีบทบาทในสังคม เพื่อเป็นภาพลักษณ์อย่างหนึ่งแห่งความเจริญทางวัฒนธรรม สตรีตามแนวพระราชดำริที่สามารถเข้าสมาคมได้ ต้องมีการศึกษา รั้วหนังสือพอสมควร พัฒนาตนเอง สนใจหาความรู้ใส่ตัว เป็นคนทันต่อเหตุการณ์ มีสติปัญญา ไหวพริบดี พัฒนาบุคลิกภาพตนเอง เป็นคนอ่อนไหว

สังคมควรเปิดโอกาสให้สตรีออกสู่การสมาคมกับโลกภายนอก ซึ่งถือเป็นการพัฒนาพลเมืองของชาติอีกประการหนึ่งด้วย ดังนั้นจึงทรงชักชวนให้ยอมรับสตรีในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้อย่างทัดเทียมกับบุรุษเช่นเดียวกับสตรีในสังคมตะวันตก และเพื่อที่จะทำให้เกิดการยอมรับและปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในเรื่องแบบแผนปฏิบัติเกี่ยวกับผู้หญิง พระองค์จึงได้ทรงปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง เช่น ทรงเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติบางประการ อาทิเช่นในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกใน พ.ศ. 2454 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอและหม่อมเจ้าหญิงหลายพระองค์ เสด็จออกในงานพระราชพิธีรับเจ้านายและผู้แทนต่างชาติที่มาเข้าร่วมในงานพระราชพิธี ซึ่งเป็นการเสด็จออกในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่จัดขึ้นตามแบบวิถีตะวันตกเป็นครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ซึ่งเป็นพระขนิษฐาต่างพระราชมารดา ออกงานรับเสด็จเจ้านายต่างประเทศที่มาร่วมในงานพระราชพิธีนี้ โดยเสด็จพระราชดำเนินคู่กับพระเจ้าอยู่หัว หรือมีขณะนั้นถ้าเป็นการเสด็จพระราชดำเนินคู่ชายหญิงตามแบบตะวันตกแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงวไลยอลงกรณ์กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร จะทรงพระราชดำเนินคล้องพระหัตถ์ไปกับเจ้าชายต่างประเทศเป็นคู่ที่สองรองจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนั้นข้าหลวงในสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงวไลยอลงกรณ์กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ยังได้กล่าวถึงงานพระราชพิธีต่างๆ ที่เจ้าฟ้าหญิงวไลยอลงกรณ์ฯ เสด็จร่วมงานด้วย ว่า

...ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก งานพระราชทานเลี้ยงก็มีตั้งแต่การเลี้ยงต้อนรับเจ้านายและผู้แทนต่างประเทศ พระราชทานเลี้ยงลูกขุน งานมโหรีสพโชนหลวง พระราชทานงานเลี้ยงทหาร งานกระทรวงนครบาล งานสโมสรกาลาโหม งาน

เลี้ยงกระทรวงการต่างประเทศ งานราตรีสโมสรที่กระทรวงทหารเรือ งานราตรีสโมสรเสือป่า งานที่กล่าวมาทั้งหมด ได้รับพระมหากรุณาธิคุณอย่างสูงให้เข้าร่วมงาน งานบางงานจะเสด็จพร้อมด้วยพระเจ้าอยู่หัว ประทับรถพระที่นั่งเทียมม้าเสด็จไปในงานและทรงมีหน้าที่ถวายการต้อนรับเจ้านายต่างประเทศ ตลอดจนผู้นำหรือตัวแทนผู้นำของแต่ละประเทศ เนื่องจากพระองค์ทรงตรัสภาษาอังกฤษได้อย่างคล่องแคล่วและบางครั้งบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จะทรงคล้องพระกรสมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลย เสด็จพระราชดำเนินในงานเลี้ยงหรืองานสโมสร...⁵¹

นอกจากสมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธรแล้ว ยังโปรดให้เชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้านิมิตหมายดิศ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี พระชนนีฐานต่างพระมารดาอีกพระองค์หนึ่ง ร่วมเสด็จพระราชดำเนินในการต้อนรับเจ้านายจากต่างประเทศด้วย โดยให้เจ้าพระยาธรรมาชพลดิศหมายกำหนดการมาถวาย ม.ล.เนื่อง นิลรัตน์ เล่าไว้ว่าวันที่มีหมายกำหนดการเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้านิมิตหมายดิศ ออกงานรับเจ้านายต่างประเทศ นั้นข้าหลวงพระตำหนักพระวิมาดาในวังสวนสุนันทาจะคอยแอบมองสมเด็จพระเจ้าฟ้านิมิตหมายดิศ แต่งพระองค์ออกงานมหาสมาคม

...1 ทุ่กว่าเล็กน้อย เสียงฝีเท้าคนเดินลับสนอยู่บนตำหนักชั้นบนแล้วก็มีเสียงหลายคนเดินลงอัฒจันทร์มาข้างล่างทุกคนหยุดปักสะดิ่ง เงยหน้ามองไปทางเสียงดัง เสด็จลงแล้ว เสียงใครกระซิบพูดทุกคนเงิบกริบ...ข้าพเจ้าแอบมองตรงไปที่พระองค์สมเด็จพระหญิง...เสด็จผ่านเฉลียงยาว...ทรงขึ้นยกไหมทองสีเขียวอ่อนยอดทอง ...ที่ชายผ้ายกทองมีเชิงเป็นลวดลายทองเย็บติดไว้ด้วยดาวห้าแฉก เย็บติดชายผ้าเป็นดวง ๆ ห่างกัน

⁵¹ วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์, สมเด็จพระราชินีจุฬาเจ้า เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2535), หน้า 90.

พองาม ดวงดาวทุกดวงทำด้วยทองคำแท้ มองดูแพรวพราวน่า
ดูยิ่งนัก...⁶²

ในหนังสือของหม่อมหลวงเนื่อง ที่เล่าไว้ นั้นไม่เพียงแต่บรรยายว่าข้าหลวงในพระ
ตำหนักที่ตื่นเต้นเท่านั้น สมเด็จพระวิมาดาเธอฯ พระราชมารดาของสมเด็จพระองค์น้อยก็
ทรงตื่นเต้นไปด้วย เพราะเป็นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่โปรดให้
สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงออกงานสมาคมร่วมรับรองแขกต่างประเทศ

...เมื่อคืนตอน 4 ทุ่มพระวิมาดาเธอทรงกระวนกระวายพระ
ทัยผุดลุกผุดนั่ง เพราะสมเด็จพระองค์น้อยยังไม่เสด็จ
กลับ...⁶³

ในการพระราชทานงานเลี้ยงทุกครั้งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัวจะโปรดฯ ให้สตรีชั้นสูงเข้าร่วมในงานพระราชทานเลี้ยงรับรองแขกจากต่างประเทศเสมอ
และในสมัยที่ยังไม่ทรงอภิเษกสมรสนอกจากสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงวไลยอลงกรณ์ฯ และสมเด็จพระ
เจ้าฟ้าหญิงนิภาภดลฯ แล้ว ยังมีหม่อมเจ้าหญิงพิจิตร์จิราภา อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินีใน
ขณะนั้นอีกท่านหนึ่งที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ออกงานมหาสมาคมต้อนรับแขกต่างประเทศคู่กับ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ พระ
บิดาของท่านหญิงเสมอ ทั้งนี้เพราะท่านหญิงพิจิตร์จิราภามีความรู้ทางภาษาอังกฤษและ
มารยาทการสมาคมอย่างถูกต้อง

...เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2461 ในเดือนนี้พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับอยู่ ณ ค่ายหลวงหาดเจ้า
สำราญตลอดเดือน...วันที่ 11 และ 13 เสด็จพระราชดำเนินไป
ยังพระรามราชนิเวศน์ที่เพชรบุรีเพื่อพระราชทานเลี้ยงแก่อัคร
ราชทูตฝรั่งเศสและอัครราชทูตสหปาลีรัฐอเมริกา...ฝ่ายอัคร
ราชทูตสหปาลีรัฐอเมริกา คือ Mr.George Pratt Ingersoll นั้น

⁶² หม่อมหลวงเนื่อง นิลรัตน์, ชีวิตในวัง เล่ม 1. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
กรุงเทพมหานคร, 2540), หน้า 54.

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และรับพระราชทานเลี้ยงเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน ท่านอัครราชทูตมีภรรยาและบุตรมาด้วย ทางฝ่ายไทยจึงมีสุภาพสตรีร่วมรับพระราชทานเลี้ยง 3-4 คน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินี เสด็จมากับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ท่านเจ้าคุณ 3 ท่านคือ พระปรีณวราชรัฐ ราชเลขานุการในพระองค์ พระยาศรียุทธการ อธิบดีกรมพระตำราวจวังและพลตรีพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ ผู้ช่วยสมุหนราชของศรีภักษ์ ต่างก็มีคุณหญิงมาด้วย...⁵⁴

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระทำเช่นนั้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความรุ่งเรืองทางขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ที่สยามประเทศมีทัดเทียมพอกับอารยประเทศในเรื่องการให้เกียรติแก่สตรี และแสดงให้เห็นว่าสตรีไทยเองก็มีความรู้ในเรื่องภาษาอังกฤษมารยาทและวัฒนธรรมแบบตะวันตกอย่างถูกต้องตามรูปแบบสตรีซึ่งที่อยู่ในชาติที่เจริญแล้วปฏิบัติกัน นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการแสดงพระองค์ให้เป็นตัวอย่าง ในเรื่องของการสนับสนุนให้สตรีได้มีโอกาสออกมาสมาคมภายนอกได้อีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่านอกเหนือจากงานพระราชพิธีแล้ว ยังพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สตรีเข้าร่วมงานประกวดภาพที่พระราชวังพญาไท ในปี พ.ศ. 2463 ซึ่งถือว่าเป็นงานสังคมที่หรูหราที่สุดและเป็นครั้งแรกที่โปรดเกล้าฯ ให้ผู้หญิงเข้าร่วมงานได้อย่างเปิดเผย⁵⁵

งานประกวดภาพในครั้งนั้นเป็นงานชุมนุมที่หรูหรา มีหม่อมเจ้าหญิงหลายพระองค์ที่ได้ส่งภาพเขียนเข้าร่วมประกวด อาทิเช่น หม่อมเจ้าหญิงศรีสอานนถุมล และหม่อมเจ้าหญิงบรรเจิดวรรณวรางค์ วรารณ⁵⁶ และต่อมาสตรีได้มีโอกาสเข้าร่วมแสดงละครขายจริงหญิงแท้ที่ทรงจัดแสดงขึ้น⁵⁷

ต่อมาเมื่อทรงแต่งตั้งตำแหน่งพระคู่หมั้น และพระมเหสี ก็โปรดให้เสด็จไปในงานสังคมต่างๆ ด้วยเสมอ เช่น การแข่งขันกีฬา งานเลี้ยงเต้นรำ ทอดพระเนตรมหรสพ เห็นได้จากหมายเหตุ

⁵⁴ ประติสमित, มีอะไรในอดีต (เมื่อ 60 ปีก่อน) (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2523), หน้า 7.

⁵⁵ ดุสิตสมิต (23 ตุลาคม 2463).

⁵⁶ สำเนียง มณีกาญจน์ และสมบัติ จำปาเงิน, รักหลังบัลลังก์ (พระนคร: มิตรนาการพิมพ์, 2527), หน้า 194 -195.

⁵⁷ ดุสิตสมิต (13 ตุลาคม 2463).

กำหนดการในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในปี พ.ศ. 2463 หลังจากที่ทรงประกาศนั้นกับ หม่อมเจ้าหญิงวรรณวิมล วรรณรณ และทรงสถาปนาให้เป็นพระองค์เจ้าวัลลภาเทวีพระวร กัญญาปทาน พระคู่หมั้นแล้วในจดหมายเหตุรายวันจะบันทึกว่า ก่อนที่จะเสด็จไปงานสังคัมที่ ไตก็จะเสด็จพระราชดำเนินไปรับพระองค์เจ้าวัลลภาเทวี พระคู่หมั้นที่วังสวนจิตรลดาให้โดย เสด็จด้วยทุกครั้ง และทรงปฏิบัติพระองค์ต่อพระคู่หมั้นเช่นเดียวกับสุภาพบุรุษตะวันตกในการ ออกงานต่างๆ ร่วมกับสตรี จะเห็นได้จากเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จ ไปงานฉลองพระชนมายุสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศากิมุข ณ วังบูรพาภิรมย์ ในวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2463 โดยเสด็จพร้อมกับพระองค์เจ้าวัลลภาเทวีพระวรกัญญาปทาน พระคู่หมั้น และทรงปฏิบัติต่อคู่หมั้นของพระองค์ตามแบบสุภาพบุรุษตะวันตก คือ ได้ทรงคลุมฉลองพระ องค์ประทานให้พระองค์เจ้าวัลลภาเทวีพระวรกัญญาปทาน เพราะเป็นงานกลางคืนและนอก จากนั้น งานที่จัดขึ้นนี้ก็เป็นการจัดตามธรรมเนียมตะวันตก ที่ไม่มีการแบ่งระหว่างฝ่ายหน้าและ ฝ่ายใน โดยการกั้นม่านดังเช่นสมัยจารีต⁵⁸ ดังนั้นผู้ที่มาในงานจึงได้พบปะกันทั้งหญิงชายตาม แบบตะวันตกด้วย ซึ่งเป็นครั้งแรกที่เป็นการสังสรรค์แบบตะวันตก และต่อมาเมื่อมีการออกงาน สมาคม งานพระราชพิธีต่างๆ พระองค์ก็จะเสด็จพร้อมกับพระองค์เจ้าวัลลภาเทวีพระวร กัญญาปทาน และได้ทรงเลือกสุภาพสตรีชั้นสูงทำหน้าที่เป็น "เลดีอินเวตติง" (ทำหน้าที่ คล้ายๆ กับนางสนองพระโอษฐ์) ตามเสด็จพระองค์เจ้าวัลลภาเทวีพระวรกัญญาปทาน

คุณพระสุจริตสุตา พระสนมเอกในรัชกาลที่ 6 เล่าว่า "เลดีอินเวตติง" ก็คือ ข้าราชการ สำนักฝ่ายในสมัยใหม่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ตามเสด็จพระมเหสี พระชายา ในเวลาที่มีพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตามเสด็จพระราชดำเนินในงานพระราชพิธีต่างๆ⁵⁹

ประเพณีที่พระชายาหรือพระมเหสีตามเสด็จพระราชดำเนินร่วมนี้เป็นพระราชนิยม อย่างมากในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นในเดือน พฤษภาคม ปี พ.ศ. 2464 งานฉลองพระชนมายุ 60 พรรษาของสมเด็จพระปิตุลาเจ้าสุหม มารศรีที่วังบางขุนพรหม ได้เสด็จพระราชดำเนินมาเสวยพระกระยาหาร โปรดเกล้าฯ ให้พระ

⁵⁸ เอนก นาวิกมูล, วังบ้านฐานหิน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2542), หน้า 90.

⁵⁹ พระสุจริตสุตา, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระสุจริตสุตา (เป็ริอง สุจริต ฤกุล) พระสนมเอกในรัชกาลที่ 6 (ณ เมรุพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 29 มีนาคม 2536), คำนำ.

เจ้าลักษมีลาวัณ (หม่อมเจ้าหญิงวรรณพิมล วรวรรณ) เสด็จพระราชดำเนินด้วย⁶⁰ เนื่องจากเคยเป็นข้าหลวงเก่า **คุณพระสุจริตสุตา** เล่าว่า เมื่อได้รับแต่งตั้งไม่นานก็โปรดฯให้ตามเสด็จในฐานะพระสนมเอกไปเปิดสนามม้าราชตฤณมัยเป็นครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยุตมือให้ท่านยืนเสมอพระองค์⁶¹

ภาพ "การเข้าสมาคม" ของสตรีชั้นสูง ที่คุณเจ๊เรียง ลัดพลี ได้บันทึกไว้ในงานที่ระลึกเนื่องในวันอายุครบรอบ 5 รอบ เกี่ยวกับงานสมาคม อาทิเช่น งานฤดูหนาวที่พระราชวังสราญรมย์ งานพระราชทานเลี้ยงที่ศาลา "สหทัย" ในพระราชวังหลวง เป็นงานแกรนด์ ดินเนอร์ มีการออกการ์ดเชิญจากกระทรวงวัง เป็นการจัดเลี้ยงโต๊ะแบบฝรั่ง และมีการจัดลีลาศด้วย คุณเจ๊เรียงกล่าวไว้ว่าจำได้อย่างแม่นยำ เพราะเป็นงานพระราชพิธีที่ใหญ่โตนุรุกรามากงานหนึ่งในสมัยนั้น

...เสด็จลอกจากโต๊ะเสวยแล้วก็เสด็จประทับคู่กันบน THRONE ใหญ่ในห้องเดินรำ [พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี] มีพระราชวงศ์ชาย-หญิง และข้าราชการ ข้าราชการ แต่งกายเต็มยศสวมสายสพาย เป็นแถว ใครที่มีลูกสาวคนโตที่ยังไม่ได้แต่งงานมาเข้าแถว คอยเฝ้าถวายตัว โดยถวายค่านับถอนสายบัว กระโปรงยาว พวกเราได้เข้าไปยืนอยู่ข้างหลังที่ประทับ ดูเขาเดินรำกัน ตื่น ตา ตื่นใจ ในความสวยงามวิจิตรตระการตา ทั้งการตบแต่งสถานที่ ทั้งผู้คนที่แต่งตัวประดับประดาเครื่องยศสวยงาม เสียงเพลงไพเราะ ...คืนนั้น หม่อมเจ้าไชแสง ระพีพัฒน์ กับหม่อมเจ้าหญิงเรงจิต แจรง เดินรำจังหวะ วอลซ์ได้สวยงามมากจำได้ติดตา...⁶²

จะเห็นได้ว่ารูปแบบและพิธีการใน "การเข้าสมาคม" ในพระราชสำนักของไทยเป็นการลอกเลียนประยุกต์มาจากแบบระเบียบพิธีการของราชสำนักในยุโรปดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ทั้งนี้

⁶⁰ บัว ศรีสวัสดิ์, วังบางขุนพรหม (กรุงเทพมหานคร: ประชากรพิมพ์, 2524), หน้า 24 - 63.

⁶¹ พระสุจริตสุตา, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระสุจริตสุตา (เป็เรื่อง สุจริตกุล) พระสนมเอกในรัชกาลที่ 6, คำนำ.

⁶² เจ๊เรียง ลัดพลี, ที่ระลึกเนื่องในวันอายุครบ 5 รอบ 26 กุมภาพันธ์ 2514, หน้า 29.

เนื่องมาจากการที่ชนชั้นสูงของไทยในสมัยนั้น ได้รับอิทธิพลมาจากการไปเรียนยังต่างประเทศ และรับเอาความคิดนี้มาปรับใช้ให้เข้ากับสังคมไทย ในการส่งเสริมให้สตรีได้เข้ามามีส่วนร่วมใน "การเข้าสมาคม" ตามแบบวิถีการดำเนินชีวิตของสตรีตะวันตก

3.3 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว:

การสืบทอดแนวความคิดการเข้าสมาคมมาใช้ในราชสำนักฝ่ายใน

การสนับสนุนให้สตรีมีบทบาทเข้าร่วมการสมาคมในโอกาสต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สืบทอดและเป็นพระราชนิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้ทรงนำมาเป็นแบบปฏิบัติในราชสำนักฝ่ายในรัชสมัยของพระองค์ด้วย

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีประสบการณ์ในเรื่องธรรมเนียมและรูปแบบของการดำเนินชีวิตของชาวยุโรปในช่วงที่ทรงศึกษาอยู่ในตะวันตก เช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงสำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยอีตัน(Eton College) และต่อมาทรงศึกษาวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อยทหารบกที่เมืองวูริช ในปี พ.ศ. 2454 - 2456 การใช้ชีวิตในอังกฤษทำให้พระองค์มีประสบการณ์ในเรื่องเกี่ยวกับการเข้าสมาคมของชาวอังกฤษอยู่บ้างไม่มากนักน้อย จึงทำให้พระองค์ทรงได้รับความคิดแบบ "สุภาพบุรุษอังกฤษ" มาใช้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทั่วไป รวมถึงวิธีการปฏิบัติกับพระชายาด้วย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี ใน พ.ศ. 2461 และทรงมีพระประสงค์ให้หม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี พระชายาทรงมีกิจกรรมร่วมกับพระองค์เสมอๆ ตั้งแต่ครั้งที่พระองค์ยังไม่ทรงครองราชย์ ในลักษณะของครอบครัวที่อบอุ่น นายพุดซึ่งเป็นมหาดเล็กในวังสุโขทัยได้กล่าวไว้ว่า

...เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยฯ ทรงอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้ารำไพพรรณี ได้ประทับอยู่ที่พระตำหนักใหญ่วังสุโขทัย ตอนเช้า เสวยร่วมกันเพียง 2 พระองค์ ที่ห้องทางทิศใต้ชั้น 2 หลังจากนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยฯ เสด็จไปทรงงานที่กองพันทหารตอนกลางวัน หม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี จะเสวยอยู่บนพระตำหนัก ไม่เสด็จลง เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยฯ เสด็จกลับจากทรงงาน หม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีจะเสด็จมารับที่อัมจันทร์ด้านล่าง และเสวยพระสุธารสร่วมกันตอนห้าโมงเย็น โดยทรงถือปฏิบัติเป็นเวลา หลังจากนั้น

จะเสด็จขึ้นและเสวยพระกระยาหารค่ำด้วยกันเพียงสองพระองค์...⁶³

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2468⁶⁴ ทรงสถาปนาหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีพระชายาขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมราชินี⁶⁵ และก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีเสด็จพระราชดำเนินออกงานสมาคมและปฏิบัติพระราชกรณียกิจคู่กันเสมอ ทั้งงานในพระราชพิธี การรับแขกและเสด็จประพาสต่างประเทศ รวมถึงกิจกรรมกีฬาเพื่อทรงพระสำราญส่วนพระองค์ เช่น การทรงกอล์ฟ⁶⁶

ท่านผู้หญิงดุขฎิ มาลากุล นางสนองพระโอษฐ์ของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เล่าไว้ในหนังสืออัตชีวประวัติ เรื่องของคนห้าแผ่นดินว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะให้มีตำแหน่ง สตรีกิตติมศักดิ์สำหรับประกอบพระราชเกียรติยศสมเด็จพระบรมราชินีในงาน “ออกแขก” ทั้งไทยและเทศ⁶⁷ ท่านผู้หญิงดุขฎิ ได้อธิบายว่าตำแหน่ง Maid of Honour⁶⁸ ในสมัยนี้ต่างจากตำแหน่งนางกำนัลในสมัยรัชกาลที่ 6 เพราะนางพระกำนัลหรือนางสนองพระโอษฐ์ในรัชกาลที่ 7 จะต้องแต่งตั้งจากภรรยาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ บุตรีข้าราชการชั้นเสนาบดีหรือหม่อมเจ้าหญิงที่มีการสังคมดี ต้องมีหน้าตาดี ความประพฤติดีและมีความรอบรู้ แต่นางพระกำนัลในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเป็นสาว ๆ ที่ไม่จำกัดชาติกำเนิดและความรู้ เข้าถวายตัวแล้วนำมาฝึกหัด สุดท้ายจะโปรดเกล้าฯ ให้รับใช้อย่างไร บางคนสามารถเลื่อนฐานะได้ เช่น พระสุจริตสุดาซึ่งแต่เดิมเป็นนางพระกำนัลของพระองค์เจ้าวัลลภา

⁶³ สัมภาษณ์นายพุด สุขไพศาล, มิถุนายน พ.ศ. 2527, อ้างถึงใน พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 (ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง วันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2528), หน้า 21.

⁶⁴ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจากข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2536), หน้า 17.

⁶⁵ พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7, หน้า 1.

⁶⁶ บัว ศจีเสวี, วังบางขุนพรหม, หน้า 7.

⁶⁷ ดุขฎิ มาลากุล, เรื่องของคนห้าแผ่นดิน, หน้า 53.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55 - 56.

เทวีพระวรภักตยาปทานพระคู้หมั้น นางพระกำนัลต้องอยู่ประจำในวังมีหน้าที่รับใช้ปฏิบัติสวน พระองค์ แต่ตำแหน่งนางสนองพระโอษฐ์ของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีเป็นตำแหน่ง กิตติมศักดิ์ไม่ต้องอยู่ประจำในวัง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจำกัดจำนวนและ ความรู้ให้มีเพียง 4 คนไม่มีหน้าที่เข้าไปอยู่ประจำวัง เป็นแต่คอยปฏิบัติหน้าที่ในฐานะราชเลขา นุการในพระองค์มีรถยนต์หลวงมารับและนำกลับมาส่งที่บ้าน และบังคับต้องมีบันทึกพระ ราชกิจรายวันทั้งของสมเด็จพระบรมราชินีและบันทึกรายวันส่วนตัว⁶⁹

รูปแบบงานพระราชพิธีในพระราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวใน การพระราชทานเลี้ยงออกมหาสมาคม ที่ท่านผู้หญิงดุษฎีได้บันทึกไว้ก็ไม่ต่างจากรูปแบบการ พระราชทานงานเลี้ยงงานสมาคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นใน การพระราชทานงานเลี้ยงอัครราชทูตอเมริกันที่พระที่นั่งบรมพิมานซึ่งเป็นงานพิธีระดับชาติ (State Occasion) ครั้งแรกในรัชสมัยนี้

...เสด็จพระราชดำเนินประทับรอข้างใน พวกเราคอยอยู่ใน ห้องรับแขก พอแขกมาถึงพร้อมกันท่านอมรทัตแนะนำให้รู้จัก กันรายตัว สักครู่ 1 เสด็จลง แขกและเรา ยืนเป็นแถว 2 ฟาก รับเสด็จ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระราช ทานพระหัตถ์แก่แขกทุกคนแล้วมหาดเล็กเอาค็อกเทลมาเลี้ยง เสร็จแล้ว [พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ] ทรงจูงเมียทูตไป ประทับโต๊ะเสวย สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงจูงราชทูต...⁷⁰

บันทึกของท่านผู้หญิงดุษฎี มาลากุล ยังให้ภาพของ “การเข้าสมาคม” ตอนรับแขกของ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีและตนเองในฐานะนางสนองพระโอษฐ์ที่ต้องตามเสด็จอย่างใกล้ชิด ตลอดเวลาไว้อย่างน่าสนใจว่า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีมีพระราชกรณียกิจในการต้อนรับแขกชาวต่างประเทศของพระองค์เอง สถานที่จัดเลี้ยงรับรองผู้ที่มาเข้าเฝ้ามีทั้งในห้องรับแขก พระราชทานงานเลี้ยงแบบดินเนอร์ในวังสุโขทัยในตอนค่ำ รวมทั้งพระราชทานเลี้ยงน้ำชากลาง แฉ่งข้างสนามเทนนิสในตอนกลางวัน ซึ่งขึ้นอยู่กับเวลาและสถานที่ที่มีผู้ขอเฝ้า เช่นในบันทึก ส่วนตัวของท่านผู้หญิงดุษฎี มีหมายวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2474 จดบันทึกไว้ว่า

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

...บ่าย 4 โมง รถมารับไปวังสุขโขทัยในการพระราชทานงาน
เลี้ยงน้ำชาμισเตอร์แมคเชสตี ลูกกงสุลไทยในอเมริกา...โต๊ะ
เสวยตั้งโต๊ะไม้ไม้ข้างสนามเทนนิสระหว่างตำหนักใหญ่กับ
ตำหนักไม้...⁷¹

นอกจากนี้สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณียังโปรดเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร
การแข่งขันม้าและทรงกอล์ฟที่สปอตคลับหรือที่หัวหิน หรือการพักผ่อนส่วนพระองค์ โดยหน้าที่นาง
สนองพระโอรส ทำให้ท่านผู้หญิงดุจฎีต้องตามเสด็จตลอดและทำให้ต้องหัดเล่นกอล์ฟ ดีเทนนิส
ให้เป็น จากบันทึกพบว่าหลังจากกลับจากการเล่นกีฬาในงานพระราชทานเลี้ยงพระบรมวงศานุ
วงศ์หรืองานปาร์ตี้ที่นิยมจัดตามวังเจ้านายต่างๆ ในสมัยนั้นท่านผู้หญิงจะกลับมาจดชื่อผู้ที่ได้รู้
จักกันในงานสมาคมไว้เป็นจำนวนมาก

...16 มิถุนายน [2469] เข้าไปเล่นกอล์ฟกับคุณพ่อ เย็นไปเล่น
เทนนิสที่ไฮเต็ลกับพระยาอุตม...26 กรกฎาคม [2469] เสด็จ
ทรงกอล์ฟที่สปอตคลับ...9 มีนาคม [2470] ตามเสด็จทอดพระ
เนตรการแข่งขันม้า ที่สปอตคลับ.....4 กรกฎาคม [2470] บ่ายไป
เล่นเทนนิสบ้านไชแสง ซึ่งท่านหญิงปิเชญไ้รู้จักท่านหญิง
ทับทิม ประสพศรีและท่านวิมที่นั่นบ้านนั้นคนแยะเหลือเกิน
จนต้องบอกหญิงปิว่าถ้าอย่างนี้ทุกทีละก็จะไม่มาอีก...⁷²

พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง พระธิดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์กรมพระ
นครสวรรค์วรพินิต ทรงเขียนบันทึกเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระ
นางเจ้ารำไพพรรณีว่าทรงมีความสนิทสนมกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ และทั้งสองพระ
องค์จะเสด็จมาที่วังบางขุนพรหมเป็นการส่วนพระองค์เสมอ เช่นในงานรัชตวิวาหสมโภชของ
สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์และพระชายา ในปี พ.ศ. 2471 จัดขึ้นที่วังบางขุนพรหมและถือเป็น
งานสังคัมที่หรูหราที่สุดในปีนั้น และปลายปี พ.ศ. 2472 ในโอกาสฉลองพระชันษาครบ 2 รอบของ

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง ทางวังได้จัดงานเลี้ยงน้ำชาขึ้น ก็โปรดเสด็จฯ เป็นการส่วนพระองค์ และในปี พ.ศ. 2474 ก็เสด็จในงานประสูติครบ 2 รอบของพระองค์เจ้าสุทธวงษ์วิจิตรด้วยเช่นกัน

...เดือนมีนาคม พ.ศ.2472 วันประสูติครบ 2 รอบของพระองค์
เจ้าสุทธวงษ์วิจิตร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯและพระบรม
ราชินี ได้เสด็จพระราชดำเนินเสวยพระกระยาหารแล้ว เสด็จ
เข้าตำหนักเล็ก ทรงเล่นกอล์ฟโต๊ะ...⁷³

ในบันทึกของคนร่วมสมัยดังกล่าว สะท้อนภาพให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงมีพระมเหสีเพียงองค์เดียวตลอดพระชนม์ชีพ และได้ทรงปฏิบัติต่อพระมเหสีอย่างยกย่องให้เกียรติเท่าเทียมเสมอกันมาโดยตลอด นอกจากนี้สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีเองก็เป็นสตรีที่มีความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษและมารยาทการออกสมาคมอย่างถูกต้องเพราะทรงเข้าเรียนในโรงเรียนราชินี และเป็นข้าหลวงเดิมในพระตำหนักของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ซึ่งเป็นพระตำหนักที่มีชื่อเสียงสอนให้สตรีเรียนรู้มารยาทสังคมแบบตะวันตกผสมผสานกับวัฒนธรรมแบบไทย

จะเห็นได้ว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้รับสืบทอดแนวคิดการเข้าสมาคมที่เผยแพร่มาตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาใช้ปฏิบัติ เนื่องจากพระองค์ทรงได้รับการศึกษาจากต่างประเทศได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมตะวันตกในเรื่องการให้เกียรติแก่สุภาพสตรี ปฏิบัติต่อสตรีอย่างเสมอภาค และนิยมในประเพณีการมีผู้เดียวเมียเดียวตามแบบตะวันตก

3.4 การตอบรับแนวคิดการเข้าสมาคมของคนชั้นสูง

แนวคิดการเข้าสมาคมของสตรี ที่เริ่มมาจากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับการตอบรับจากคนชั้นสูงในสังคม ทั้งนี้เนื่องมาจากสอดคล้องกับความต้องการของคนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ประกอบกับการเป็นพระราชนิยมที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติทำให้กลุ่มข้าราชการที่ใกล้ชิดต้องปฏิบัติตาม ในขณะที่คนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศปฏิบัติเพราะคิดว่าเป็นความทันสมัยตามชาติตะวันตก

⁷³ บัว ศจีเสวี, วังบางขุนพรหม, หน้า 80.

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้สร้างกระแสความคิดเกี่ยวกับการเข้าสมาคมของสตรี เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการมีอารยธรรม ผ่านบทพระราชนิพนธ์บทความเรื่อง “ความรุ่งเรืองคือสภาพแห่งสตรี” ในปี พ.ศ. 2461 และคนชั้นสูงก็เริ่มตอบรับแนวคิดการเข้าสมาคมดังกล่าว และบางคนได้พยายามผลักดันให้แนวคิดเกิดการยอมรับและให้ใช้เป็นวิธีทางปฏิบัติของคนในชาติต่อสตรี

คนชั้นสูงที่มีบทบาทต่อการผลักดันให้แนวคิดการเข้าสมาคม ให้เป็นวิธีปฏิบัติจริงในสังคมที่สำคัญท่านหนึ่งได้แก่ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในขณะนั้น โดยได้เขียนบทความเกี่ยวกับการเข้าสมาคมของชายและหญิงในสังคมไว้ว่า แท้จริงนั้นประเพณีของไทยแต่เดิม ชายและหญิงสามารถทำการสมาคมกันได้และยังมีให้เห็นอยู่ในต่างจังหวัด มีแต่สังคมกรุงเทพฯ เท่านั้นที่มีการกีดกันการสมาคมระหว่างหญิงและชาย เช่นเดียวกับความคิดในเรื่องนี้ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

...แท้จริงประเพณีโบราณของเรา หญิงกับชายก็สนิทสนมกันได้ดี หญิงสาวชายหนุ่มเล่นหัวกันได้โดยปรกติในเทศกาลมีตรุษะสงกรานต์เปนต์ดิน ข้อนี้พึงเห็นได้ในปัจจุันตชนบท ซึ่งยังรักษาธรรมเนียมเก่าไว้ได้ ...ซึ่งหญิงสาวและชายหนุ่มเขายังปนกันได้โดยปราศจากโทษนั้น เป็นการแก้ธรรมเนียมดีให้เปนเลวและเป็นการเอาอย่างของเลวในพระมหานครแท้...⁷⁴

นอกจากเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ จะสนับสนุนแนวคิดการเข้าสมาคมของสตรีแล้ว ยังมีหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรีและหม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมร ชายา ซึ่งมีแนวคิดเดียวกันกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จึงได้แปลนวนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเข้าสมาคมของสตรีไว้เรื่องหนึ่งคือ เรื่อง เต็ลมา ซึ่งนวนิยายเรื่องนี้กล่าวถึงหญิงสาวจากชนบทในประเทศนอร์เวย์ได้แต่งงานกับสุภาพบุรุษจากอังกฤษ และการตามสามีเข้ามาอยู่ในกรุงลอนดอน ทำให้หญิงสาวต้องเรียนรู้มารยาทสังคมและการวางตัวการแต่งกายเพื่อเข้าสังคม ซึ่งนวนิยายเรื่องนี้ได้รับความนิยมจากผู้อ่านและขายได้ดีที่สุดในตลาดหนังสือ⁷⁵

⁷⁴ วิทยากรย์ (18 พฤษภาคม 2461).

⁷⁵ หม่อมเจ้าศุขศรีสมร เกษมศรี, เต็ลมา (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสารมวลชนจำกัด, 2528), หน้า 9 - 11.

ส่วนสตรีชั้นสูงเองก็ได้มีความตื่นตัวในแนวคิดการเข้าสมาคมเช่นกัน อาทิเช่น หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินี⁷⁶ หม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา เทวกุล อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูเบญจมาภาลัย⁷⁷ ซึ่งทั้งสองท่านได้จัดหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนให้มีความสอดคล้องกับแนวคิดการเข้าสมาคม มีการฝึกหัดนักเรียน เรื่องมารยาทในการต้อนรับแขกและการวางตัวในการเข้าสังคม

ภาพสะท้อนจากงานบันทึกร่วมสมัยของคนชั้นสูง เมื่อแนวคิด “การเข้าสมาคม” ได้แพร่กระจายในสังคมและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิยมโปรดให้พระคู่หมั้นหรือพระมเหสีตามเสด็จนั้น บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใกล้ชิดต่างพากันปฏิบัติตาม อาทิเช่น ท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี อดีตพระชายาในสมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชากรมหลวงนครราชสีมาให้สัมภาษณ์ในเรื่องดังกล่าวว่า

...เจ้าฟ้าอภัยวงศ์ได้โปรดปราน ฉันให้เป็นที่ปรากฏแก่คนทั้งหลาย จะสังเกตได้จากการพระองค์ออกมารับแขกที่พระที่นั่งจักรี กิติ หรือมีการเลี้ยงอาหารเย็นทูลกระหม่อม ก็ให้ฉันตามเสด็จไปด้วย...⁷⁸

ความนิยมในหมู่บรรดาเจ้านายชั้นสูงที่พาพระชายาหรือหม่อมห้าม ออกปรากฏตัวในที่สาธารณะก็มีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังที่ ท่านผู้หญิงมณี สิริวรสาร ได้บันทึกไว้ว่าในสมัยที่ท่านเป็นเด็ก ทุกครั้งที่ไปดูหนังที่โรงหนังพัฒนาการ ก็จะได้เห็นบรรดาเจ้านายฝ่ายหน้าพาพระชายาหรือหม่อมตามเสด็จไปชมภาพยนตร์ในชั้นที่นั่งพิเศษเสมอ

...ทุกครั้งที่เราไปดูหนังก็มักเจอ ม.จ.สกลวรรณ และหม่อมซึ่งเป็นคนชาวเยอรมัน และลูกสาววัย 8-9 ขวบ ซึ่งนั่งตัวตรงดูหนังในคอกพิเศษกันสามคน...ใน Box พิเศษ (Box Seat) มักมีเจ้านายเสด็จเป็นจำนวนมาก...และข้าพเจ้าจำภาพ ม.จ.ไขแสง

⁷⁶ ยุภาพรณ์ แจ่งเจนกิจ, “การศึกษาของสตรีไทย: ศึกษาเฉพาะของโรงเรียนราชินี (พ.ศ.2447-2503)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 148.

⁷⁷ ผะอบ โปษกฤษณะ, สาวชาวกรุง, หน้า 89.

⁷⁸ พวงร้อย อภัยวงศ์, เทิดเกียรติคุณท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี, หน้า 39.

ซึ่งติดตามตัวพระชายา คือ ม.จ.หญิงเรจิจิตต์แจรงตามเสด็จ
ด้วย...⁷⁹

การสนับสนุนให้สตรีได้มีโอกาสร่วมงานสมาคมดังเช่นสตรีในตะวันตก ซึ่งบรรดาคนชั้นสูงก็ได้นำแนวคิดดังกล่าวปฏิบัติกัน ไม่เพียงแต่เฉพาะงานเลี้ยงรับรองแขกต่างประเทศเท่านั้น แต่รวมถึงการสังสรรค์และการดำเนินชีวิตประจำวันด้วย เช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งทรงสนับสนุนการศึกษาของพระธิดาให้ได้เรียนโรงเรียนสตรี เพื่อฝึกวิชาการสมาคมและทรงฝึกหัดพระธิดาด้วยพระองค์เอง และทรงเป็นปัญญาชนหัวก้าวหน้าในยุคแรกที่ส่งพระธิดาไปเรียนการสมาคมในต่างประเทศ⁸⁰ และทรงนำพระธิดาออกงานสมาคมต่างๆ ด้วยพระองค์เองเสมอ⁸¹

ในส่วนของข้าราชการบริพารนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนข้าราชการบริพารให้พาภรรยาที่มีความรู้ความสามารถออกงานสมาคมเช่นกัน เช่น

...ในวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2463 ทรงโปรดให้มืงงานพระราชทานเลี้ยงอาหารค่ำที่พระที่นั่งภาณุมาศจรัญแจ่งพลจัตวาอาร์. สตีเวนสัน ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารของสถานราชทูตอังกฤษ กราบถวายบังคมลากลับประเทศอังกฤษ นอกจากพลจัตวาอาร์. สตีเวนสันกับภรรยา มีผู้ที่นั่งโต๊ะเสวย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าธานีวัตกับหม่อมประยูร ม.จ. ชัชวลิต เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีกับท่านผู้หญิง พระยาประสิทธิศุภการ พล.ต.ต.พระยามหาโยธากับคุณหญิง พระยาเทพอรชุนกับคุณหญิง พระยาสุจริตธำรง พระยานุรุทธเทวา พระศรีภักดากร พระยาประเสริฐสุภกิจกับคุณหญิง พระยานนทิสเสนสุเรนทรภักดี พระยาสุรางค์วิวัฒน์ พระยาภูบาลบันเทิงกับคุณหญิงเข้าร่วมโต๊ะเสวย...⁸²

⁷⁹ มณี สิริวรสาร, ชีวิตเหมือนฝัน เล่ม 1, หน้า 46.

⁸⁰ รุท อดัลส์ ไนท์, "บันทึกท่านหญิง (The Treasure On The Story Of Rudivoravan Princess Of Siam)", แปลโดย แก้วสุวรรณ, กรุงเทพธุรกิจ(จดประกาย) (24 สิงหาคม 2541):

4.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน.

⁸² ประติสमित, มีอะไรในอดีต(เมื่อ 60 ปี ก่อน), หน้า 89.

จากงานบันทึกอัตชีวประวัติจะเห็นได้ว่า คนชั้นสูงได้มีความตื่นตัวในการรับแนวคิดการเข้าสมาคมมาปฏิบัติใช้ โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีพื้นฐานการศึกษามาจากต่างประเทศ เช่น เจ้าพระยาภูบาลบรรเทิงและคุณหญิงตระกูล ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ก็ได้ฝึกให้ลูกสาว ช่วยในการรับแขกเมืองมีชาวต่างชาติมาติดต่อราชการที่บ้านก็จะให้ธิดานั่งร่วมวงสนทนาด้วยเสมอ⁸³

ต่อมาเมื่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนชั้นสูงเริ่มเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมการพักผ่อนแบบตะวันตก เช่น มีการเชิญแขกไปร่วมงานเลี้ยงสังสรรค์ที่จัดขึ้นภายในบ้าน ซึ่งเรียกทับศัพท์ว่า "งานปาร์ตี้" หรือ มีการเลี้ยงน้ำชาและเล่นกีฬากลางแจ้ง อาทิเช่น เทนนิส แบดมินตัน ซี่ม้า ติบจักรยาน กอล์ฟ ฯลฯ การเดินทางเพื่อพักผ่อนตากอากาศตามชายทะเล การจัดตั้งสโมสรสपोर्टคลับเพื่อเล่นกีฬา ติเทนนิส ติกอล์ฟ ชมการแข่งขันม้า กิจกรรมดังกล่าวได้กลายเป็นส่วนหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ ชายหนุ่มและหญิงสาวได้มีการสมาคมร่วมกันมากขึ้น ซึ่งจะยกตัวอย่างให้เห็นบางส่วนของวัฒนธรรมการพักผ่อนที่เกิดขึ้นและได้รับความนิยมในช่วงระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2461-2475 คือ งานปาร์ตี้และเลี้ยงสังสรรค์ตามบ้านคนชั้นสูง

การจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ตามบ้าน แพร่หลายเนื่องจากการที่ในระยະที่ยังไม่ค่อยมีสถานที่เที่ยวและภัตตาคารในกรุงเทพฯ ทำให้นักเรียนหัวนอกที่กลับมาเมืองไทย ได้มารวมกลุ่มและจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ขึ้นตามบ้านเพื่อเป็นการสังสรรค์ระหว่างผู้ที่เคยเรียนอยู่ร่วมกันในต่างประเทศหรือต้อนรับผู้ที่เดินทางกลับมา การเลี้ยงสังสรรค์ และงานปาร์ตี้ได้กลายเป็นหนึ่งในรูปแบบความบันเทิงของคนชั้นสูงในขณะนั้น จากบันทึกร่วมสมัยของคนชั้นสูงจะมีการพูดถึงการเตรียมพร้อมในการจัดงานดังกล่าว ซึ่งจะมีการเตรียมสถานที่ เครื่องแต่งกาย อาหารและเชิญแขกตลอดจนการทำกิจกรรมในงานเลี้ยง ตามวังของเจ้านายต่างๆ ได้กลายเป็นสถานที่จัดงานเลี้ยงสังสรรค์และงานสมาคมด้วยเช่นกัน เช่น วังบางขุนพรหม หม่อมเจ้าหญิงประสงค์สมบัติพรได้ทรงบันทึก ถึงการเตรียมงานในการจัดงานเลี้ยงว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์โปรดในการตรวจความเรียบร้อยในการจัดงานด้วยพระองค์เอง

...ในเรื่องอาหารที่จะเลี้ยงรับรองแขก ทูลหม่อมจะทอดพระเนตรตำรากับข้าว ทรงหรือกับกูกประจำวังแล้วทรงจัดเมนูอาหาร ทรงชิมเองและเสิร์ฟก็ทรงเลือกเอง ที่วังนี้ไม่เคยเลี้ยงอาหารไทยแก่ฝรั่งเลย เพราะฝรั่งสมัยนั้นยังไม่ชอบรับ

⁸³ ลาวัญย์ โชตามระ, ผู้หญิงระดับยอด, หน้า 134.

ประทานอาหารต่างชาติเหมือนฝรั่งปัจจุบัน...นอกจากนี้ในสมัยหนึ่งยังเพิ่มเติมกรับหมวกและรับเสื้อคลุมแขกผู้หญิงยืนอยู่ 2 ข้างทางขึ้นตำหนัก⁸⁴

นอกจากนี้ยังเห็นการเตรียมพร้อมในเรื่องสถานที่จัดงาน จากจดหมายของเจ้าพระยามหิธรที่มีไปถึงลูกชายซึ่งศึกษาในต่างประเทศว่า ในการสร้างบ้านใหม่ได้เตรียมที่สำหรับการจัดงานเลี้ยงสังสรรค์และกิจกรรมของลูกดังที่กล่าวไว้ในจดหมายว่า “ที่คิดเพื่อลูกนั้นคือจะให้ให้มีห้องกว้างๆ สำหรับเต้นรำถาตั้งโต๊ะบิลเลียดอย่างเต็มขนาดก็ได้ สนามก็พอให้โตเล่นเทนนิสได้”⁸⁵ ส่วนในการเตรียมจัดงานต้อนรับในการเดินทางกลับจากต่างประเทศก็มีจดหมายไปบอกว่าการเตรียมสถานที่และกิจกรรมต่างๆ เช่น “ในเวลานี้พวกน้องลงมือใจหทัยกันแล้วถึงเรื่องเตรียมรับรอง บ้างจะมีละคร บ้างจะมีเต้นรำ”⁸⁶

การพบปะสังสรรค์ในหมู่คนชั้นสูงที่มีโอกาสใช้ชีวิตในต่างประเทศ เป็นการเผยแพร่วัฒนธรรม “การเข้าสมาคม” สูสังคมไทย เพราะผู้ที่เข้ามาอยู่ในวงสังคมดังกล่าวส่วนมากจะเป็นผู้มีพื้นฐานความรู้ ธรรมเนียม ทัศนคติ ใกล้เคียงกัน อีกทั้งทำให้ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่มาร่วมสมาคมมีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้น รวมถึงเป็นการขยายวงสังคมให้กว้าง กล่าวคือ ผู้ที่มาร่วมสมาคมก็มักจะนำเอาสมาชิกในครอบครัว อาทิเช่น พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว บุตรชาย บุตรสาว หรือเพื่อนสนิท มาร่วมงานด้วยและในช่วงปลายรัชกาลที่ 6 การไปพบปะสังสรรค์เยี่ยมเยียนกันตามบ้านเรือนของกลุ่มนักเรียนนอก หรือบรรดาชาวต่างประเทศ ที่ต้องมาพบปะเจรจาต่อรอง ทั้งทางธุรกิจ การเมือง เริ่มมีมากขึ้น⁸⁷ ดังนั้นภาระหน้าที่หนักจึงตกอยู่ที่กลุ่มแม่บ้านของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรือกลุ่มนักเรียนนอก ซึ่งมักจะได้รับการยกย่องที่มาจากชนชั้นสูงสตรีพวกนี้จึงมีภาระหน้าที่ในการออกสมาคมพบปะคุยกับแขกและมีความสามารถในการแต่งบ้านให้แสดงถึงการมีรสนิยมสูง ทำอาหารและจัดโต๊ะอาหารแบบตะวันตก รวมถึงรู้จักมารยาทในการรับประทานอาหารแบบตะวันตก และที่สำคัญคือสามารถพูดภาษาอังกฤษได้

ดังในบันทึกของ พระพิศาลสุขุมวิท (ประสม สุขุม) ซึ่งเป็นบุตรชายของเจ้าพระยามรราช และ ท่านผู้หญิงตลับ ได้บันทึกภาพการใช้บ้านเป็นที่จัดงานเลี้ยงสังสรรค์และงานปาร์ตี้และการจัดเตรียมสถานที่และการแต่งกายในสมัยนั้นว่า

⁸⁴ บัว ศจีเสวี, วังบางขุนพรหม, หน้า 74.

⁸⁵ หลวงจักรปาณีศรีศิริวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร, หน้า 259.

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 285.

⁸⁷ พระพิศาลสุขุมวิท, อนุสรณ์ที่ระลึก (พระนคร: บริษัทแอมมีพรินต์, 2536), หน้า 32.

...บ้านศาลาแดง ของท่านเจ้าคุณยมราช ที่ถนนสีลม มักจะมี การจัดเลี้ยงอาหารที่บ้านเป็นประจำปีทั้งที่เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ และเจ้านายบางพระองค์ การจัดโต๊ะรับประทานอาหาร นั้น ถึงแม้ว่าจะจัดแบบฝรั่งแต่มีอาหารไทยด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จมาเสวยพระกระยาหารที่บ้าน ศาลาแดงปีละครั้งสองครั้งทุกปี...ส่วนคนเดินโต๊ะนั้นใช้เจ้าหน้าที่กรมสรรพากรทุกครั้ง เข้าใจว่าคงจะได้รับการฝึกมาเป็น พิเศษ ...คนเดินโต๊ะจะนุ่งผ้าม่วงใส่เสื้อนอกแขนยาวสีขาว สวมเสื้อปิดคอกระดุมห้าเม็ด ให้อูว์เรียบร้อยมีระเบียบ...ในการ รับเสด็จหรือเลี้ยงแขกผู้มีเกียรติหรือเลี้ยงชาวต่างประเทศชั้นผู้ ใหญ่ เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ พร้อมทั้งพระชายา พระยาภักดีสถานไมตรี (Dr.Francis B Sayre) ชูตฝรั่งและชูต ญี่ปุ่น จอมพลออฟแห่งฝรั่งเศส เป็นต้น ในการนี้ ท่านเจ้าคุณ ยมราชจะนุ่งผ้าม่วงใส่เสื้อราชประแตนผ้าไหม กระดุมห้าเม็ด ปิดคอ สวมถุงน่องรองเท้า ท่านผู้หญิงตลับ ก็จะนุ่งผ้ายก ดอก สวมเสื้อแขนพองตามสมัยพระราชนิยมของรัชกาลที่ 6 สวม รองเท้าสันสูงหัวแหลมสีเดียวกับเสื้อ ตัดจากร้านแข่งขง ซึ่งดู เหมือนจะเป็นร้านตัดรองเท้าที่มีชื่ออยู่ร้านเดียวในสมัยนั้น และต่อมาก็เปลี่ยนเป็นนุ่งผ้าสีนียว แต่ยังคงสวมเสื้อแบบ เดิม...ท่านเจ้าคุณและท่านผู้หญิงจะให้บุตรธิดา มาคอยรับ แขกที่หน้าตึกแล้วให้ร่วมสนทนา และร่วมรับประทานอาหาร ด้วย นับว่าเป็นการให้ลูกช่วยรับแขกและเป็นการฝึกฝนให้พูด จาสนทนาการกับเจ้านายและผู้หลักผู้ใหญ่ด้วย แต่เวลาร่วมเสวย กับพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้นที่ลูก ๆ จะไม่ร่วมเสวย⁸⁸

บ้านศาลาแดงหัวถนนสีลมจึงเป็นที่รู้จักกันอย่างดีในหมู่ชนชั้นนำสยามในขณะนั้นบ้าน หลังนี้มีบทบาททั้งในการต้อนรับพระมหากษัตริย์ และผู้มีเกียรติในระดับสูง และนอกจากนี้บ้าน หลังนี้ก็เป็นที่หนึ่งในบ้านหลายๆ หลังของชนชั้นผู้ดีสยามที่มีบทบาทในการใช้เป็นสถานที่สมาคม ของคนหนุ่มสาว คือเมื่อพระพิศาลสุขุมวิท (ประสพ สุขุมวิท) ได้สำเร็จการศึกษามาจากประเทศ สหรัฐอเมริกาใหม่ ๆ และเป็นผู้หนึ่งที่นิยมชมชอบความเป็นอยู่แบบผู้ดีฝรั่ง ซึ่งในสมัยนั้น มีคำ

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24 - 25.

แสดงว่า “แผน” ได้กลับมาอยู่กับท่านเจ้าคุณยมราชฯ ผู้เป็นบิดาที่บ้านศาลาแดง ท่านเจ้าคุณฯ ต้องการให้นุตรชายมี “โปรเวซี” หรือความเป็นส่วนตัว จึงจัดที่พักอยู่ที่เรือนไม้สองชั้นริมกำแพง เรียกกันว่า “เรือนนอก” ซึ่งมีสนามเทนนิส นักเรียนนอกในสมัยนั้น รู้จัก “เรือนนอก” กันว่าเป็นสโมสรของหนุ่มโสด ที่มีเพื่อนฝูงและญาติพี่น้องที่เป็นหนุ่มๆ สาวๆ มาจัดปาร์ตี้ และชุมนุมเล่นเทนนิส

...ว่ากันว่า ชีวิตของเด็กๆ และหนุ่มๆ สาวๆ บ้านศาลาแดง เต็มไปด้วยความสนุกสนาน เป็นแหล่งสมาคมของคนรุ่นใหม่ การที่มีคนมากทำให้จัดเป็นทีมฟุตบอลของบ้านศาลาแดงขึ้นมา และไปเล่นแข่งกับทีมบ้านอื่นๆ เช่นทีมบ้านมหาโยธินของจอมพลเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ เป็นต้น พวกผู้หญิงก็จะมาร่วมรับเชิญไปในงานนี้...สถานที่ๆ จัดปาร์ตี้สำหรับหนุ่มสาวได้สนุกจริงๆ อีกที่ คือ ดิกรของพระยาอิศรพงศ์พิพัฒน์ (ม.ล.สิริอิศรเสนา) ซึ่งเจ้าพระยารวงศ์ฯ ซึ่งเป็นบิดาได้ยกให้ลูกชายหนุ่มพักอาศัย ดังนั้น จึงเป็นดิกรของหนุ่มโสด อีกหลังหนึ่งที่ใช้จัดสมาคม...⁸⁹

จะเห็นว่าการเลี้ยงสังสรรค์ตามบ้านชนชั้นสูงในสมัยนั้นต้องมีการเตรียมงานให้ถูกต้องตามธรรมเนียมแบบอย่างตะวันตก เพราะมีการเชิญแขกต่างประเทศที่พำนักอยู่ในเมืองไทย มาร่วมสังสรรค์ด้วย โดยเฉพาะเจ้านายและข้าราชการที่มีราชการที่ต้องทำร่วมกับชาวต่างชาติ จึงเป็นหน้าที่ของผู้หญิงที่จะต้องมีความรู้ในเรื่องการสมาคมอย่างถูกต้อง และอีกประการคือ สังคมกรุงเทพฯ ในสมัยนั้นยังไม่มีสถานที่ที่จะให้เที่ยวเตร่มากนัก ดังนั้น คนรุ่นใหม่ที่จบมาจากต่างประเทศ เมื่อต้องการพบปะกัน จึงนิยมที่จะไปตามวังของเจ้านาย หรือ บ้านขุนนางที่มีฐานะ เป็นการสมาคมพบปะสังสรรค์กันของหนุ่มสาว และต่อมาเมื่อมีสถานที่เพื่อการบันเทิงจึงมีการย้ายสถานที่พบปะสังสรรค์เพื่อการสมาคมไปยังสถานที่ดังกล่าว อาทิเช่น ไฮเรียนเต็ล ไฮเต็ลรอยัล ถนนสาทรเหนือ (ปัจจุบันคือสถานเอกอัครราชทูตรัสเซีย) โรงแรมทรอกคาเดโร อยู่ถนนสุรวงศ์ตอนปลายใกล้เจริญกรุง ยุโรปไฮเต็ล อยู่ถนนเจริญกรุงตรงข้ามปากตรอกโรงภาษี ตัวอย่างเช่น การพบปะสังสรรค์ของกลุ่มนักเรียนนอกที่จบการศึกษาจากประเทศ

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

เยอรมัน⁹⁰ และประเทศสหรัฐอเมริกา พระพิศาลสุขุมวิท (ประสพ สุขุมวิท) บันทึกไว้ว่า มีการนัดหมายนักเรียนที่จบการศึกษาจากประเทศสหรัฐอเมริกาทั้งหมดในปี พ.ศ. 2467 มาร่วมชุมนุมพบปะรับประทานอาหารร่วมกันที่โรงแรมรอยัล สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ฯ ได้เสด็จมาเป็นประธานของงาน มีทั้งชาวไทยและชาวอเมริกามาร่วมงานกันหลายคน ทั้งจากสถานทูตและวงการธุรกิจมาร่วมพบปะรับประทานอาหารกัน จึงทำให้สมาคมนักเรียนเกาออเมริกาได้เกิดขึ้น ต่อมาเมื่อมีการสังสรรค์ระหว่างกลุ่มนักเรียนขึ้นอีกก็ได้มีการพาสมาชิกในครอบครัวมาด้วย เมื่อมีบ่อยครั้ง ก็ได้จัดให้มีงานราตรีสโมสร มีการแสดงสลับกับการลีลาศจนรุ่งเช้า แล้วยกขบวนกันไปรับประทานอาหารเช้าต่อ การจัดงานราตรีสโมสรครั้งแรก ของสมาคมนี้ได้จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2470 ณ โรงแรมพญาไท ซึ่งปัจจุบันคือโรงพยาบาลพระมงกุฎฯ⁹¹

นอกจากงานเลี้ยงสังสรรค์ตามบ้านแล้ว การตากอากาศชายทะเลก็เป็นกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจที่ชนชั้นสูงนิยมให้เป็นที่สมาคมอีกแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะที่หัวหิน ซึ่งกลายเป็นที่นิยมสำหรับการตากอากาศในฤดูร้อน ไม่เฉพาะแต่ชนชั้นสูงเท่านั้น หัวหินยังได้รับความนิยมทั้งจากชนชั้นกลางและชาวต่างประเทศ ทั้งที่พักอยู่ในเมืองไทยและประเทศใกล้เคียง จนมีบทความลงในหนังสือว่า

...หัวหิน เป็นสโมสรฤดูร้อนซึ่งผู้ไปเที่ยวจงใจไปเพื่อความบันเทิงใจในการสมาคมอย่างสโมสรธรรมดานั่นเอง ผิดกันก็แต่มีการพักผ่อนที่สโมสรตั้งครึ่งเดือนเท่านั้น...⁹²

พฤติกรรมดังกล่าวนี้ มิใช่แค่ในระหว่างพักต่างอากาศฤดูร้อนเท่านั้น แต่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 6 การไปพบปะสังสรรค์เยี่ยมเยียนกันตามบ้านเรือนของ กลุ่มนักเรียนนอก หรือบรรดาชาวต่างประเทศที่ต้องมาพบปะเจรจาต่อรอง ทั้งทางธุรกิจ การเมือง เริ่มมีมากขึ้น ดังนั้นภาระหน้าที่หนักจึงตกอยู่ที่กลุ่มแม่บ้านของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรือกลุ่มนักเรียนนอก ซึ่งมักจะได้รับการยกย่องที่มาจากชนชั้นสูงสตรีพวกนี้จึงมีภาระหน้าที่ในการออกสมาคมพบปะคุยกับแขกและมี

⁹⁰ หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต, เกิดวังไม้ เรื่องวังสมเด็จฯ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในวาระครบ 100 ปี แห่งพระชนมายุ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาชัยนาทนเรนทร วันที่ 12 พฤศจิกายน 2528).

⁹¹ พระพิศาลสุขุมวิท, อนุสรณ์ที่ระลึก, หน้า 32.

⁹² ดุสิตสมิต (13 พฤษภาคม 2465).

ความสามารถในการแต่งบ้าน ทำอาหารแบบตะวันตก จัดโต๊ะอาหาร รู้จักมารยาทในการรับประทานอาหารแบบตะวันตก และที่สำคัญคือสามารถพูดภาษาอังกฤษได้

นอกจากการพักผ่อนต่างอากาศและการเลี้ยงสังสรรค์ตามบ้านชนชั้นสูงแล้ว กิจกรรมที่ชนชั้นสูงทำระหว่างเข้าสมาคมในขณะนั้นคือการชมภาพยนตร์ การเดินรำและการกีฬา ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากการทำกิจกรรมในวันว่างของชาวตะวันตก และการกีฬาก็เป็นรูปแบบของการสมาคมอีกอย่างหนึ่งด้วย

กิจกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับ“การเข้าสมาคม”ก็คือการเล่นกีฬาของคนชั้นสูง ซึ่งการจัดตั้งสโมสรและการกีฬาเริ่มมีครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่มีปรากฏอยู่ในหนังสือที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ์สวนลุมพินีพระพุทธศักราช 2468 ว่า

...การตั้งสโมสรและการกีฬาทั้งหลายตามระเบียบอันดีของชาวยุโรปเพิ่งได้มาเกิดแพร่หลายทำหรือเล่นกันอย่างจริงจังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 6 ทั้งสิ้น...⁹³

ทั้งนี้รูปแบบการสมาคมที่เกิดขึ้นนั้นการกีฬาถือเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งในการสมาคม การเลี้ยงสังสรรค์ที่บ้านตอนบ่ายมักจัดให้มีการเลี้ยงน้ำชาและตีเทนนิสหรือแบดมินตัน กลางคืนจะเลี้ยงดินเนอร์มีการแสดงละครหรือฉายภาพยนตร์ในสมัยหลัง และกิจกรรมสำหรับงานกลางคืนที่สำคัญคือการเดินรำ

นอกจากนั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีชาวต่างประเทศพักอยู่ในเมืองไทยเป็นจำนวนมาก จึงขอพระบรมราชานุญาตจัดตั้งสเปตคลับสำหรับเล่นกีฬาและสร้างสนามม้าเพื่อชมการแข่งขันม้าซึ่งเป็นกีฬาที่ชนชั้นสูง ซึ่งในต่างประเทศนิยม

...การประชุมแข่งม้าเป็นกีฬาเครื่องบรรเทອງัยของชาวต่างประเทศสถานที่นี่ [ราชกรีฑาสโมสร] เป็นที่ประชุมชาวยุโรป และเป็นศูนย์กลางแห่งกีฬาสำคัญในประเทศสยาม...⁹⁴

⁹³ หนังสือที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ สวนลุมพินี พระพุทธศักราช 2468, หน้า 139.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 121.

และต่อมาปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ฟากอล์ฟได้เป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงและชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมถึงสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงชอบ การตีกอล์ฟ และชมการแข่งขันม้าเป็นพิเศษ ดังนั้นในสมัยนี้จึงมีการสร้างสนามกีฬาสำหรับการตีกอล์ฟและการแข่งม้าขึ้น เช่น ราชตฤณมัยสมาคม และสนามกอล์ฟที่หัวหิน จุดหมายของเจ้าพระยามหิธรที่มีไปถึงบุตรชายได้เล่าถึงบรรยากาศในสมัยนั้นว่า

...หมูนี้ออกมาเล่นกอล์ฟ พ่อมีเวลาอยู่บ้างก็ไปเล่นเสีย...หมูนี้อยู่ในเมืองไทยกำลังเห่อเล่นกอล์ฟกันทั้งหญิงและชาย กรมพระดำรงทรงนำก่อนแล้ว กรมพระจันทน์ ในเวลานี้ที่เกรียวกราวขึ้น เพราะพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรด [พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว] สนามกอล์ฟที่หัวหินเปิดอีกภาค 1 เป็นเต็ม 18 หลุม โดยไม่ต้องซ้ำทางอย่างแต่ก่อนว่ากันว่าสนามนี้เป็นที่ 1 ในโลก...นอกจากสนามอันเชิดชูยิ่งนี้แล้วในบางกอกมีสามสนาม คือราชกรีธา ราชตฤณมัยกับกำลังทำอยู่ที่สวนจิตรซึ่งจะเป็นสโมสรข้าราชการทั้งฝ่ายนำฝ่ายในสนามนี้พ่อเห็นแปลนสำหรับ 9 หลุม...สนามราชตฤณมัย (ซึ่งเป็นที่เหมาะสำหรับคนหัดใหม่) 18 หลุม...ดุชฎี [ดุชฎี ไกรฤกษ์ต่อมาเป็นท่านผู้หญิงดุชฎี มาลากุล] ซึ่งเริ่มหัด พ่อจะยั่ว (ชักจูงตีกอล์ฟไม่ได้เพราะฝนตก)...⁸⁵

การตีกอล์ฟถือว่าเป็นพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก โดยโปรดที่จะเสด็จประทับอยู่ที่หัวหินเป็นเวลานาน หลวงจักรปาณิศรศิลาวิสุทธิได้บันทึกถึงเจ้าพระยามหิธรซึ่งเป็นบิดาว่าต้องหัดเล่นกีฬาทุกประเภทเพื่อตามเสด็จในฐานะราชเลขาธิการ ทำให้เจ้าพระยามหิธร บิดาและท่านผู้หญิงดุชฎี มาลากุลน้องสาว ซึ่งทำหน้าที่นางสนองพระโอษฐ์ของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินีจึงต้องหัดตีกอล์ฟและเล่นเทนนิสด้วย

⁸⁵ หลวงจักรปาณิศรศิลาวิสุทธิ, เจ้าพระยามหิธร, หน้า 283 - 285. ชัดเส้นได้โดยผู้เขียน.

...ในปลายรัชกาลที่ 6 เจ้าพระยามหิธรเริ่มเล่นเทนนิสโดยพระยาไพศาลช่วยอำนวยความสะดวกในการสร้างสนามให้ที่บ้านของท่านที่ถนนราชวิถี แต่แรกท่านเล่นเกือบทุกวันในเวลาบ่าย แต่พอขึ้นรัชกาลที่ 7 ได้สักหน่อยกำลังเป็นสมัยเล่นกอล์ฟท่านก็เล่นกอล์ฟด้วยเพราะเหตุที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯประทับที่หัวหินเป็นเวลาประมาณ 3 เดือนท่านต้องอยู่ที่หัวหินด้วย ท่านจึงซื้อที่ทำนุที่หัวหินและหัดเล่นกอล์ฟที่นั่น...⁹⁶

นอกจากกอล์ฟแล้วยังมีการเล่นเทนนิส การเดินรำและการชมภาพยนตร์ซึ่งเป็นกิจกรรมพักผ่อนของคนชั้นสูงและชนชั้นกลางในระหว่างปี พ.ศ. 2461-2475 โดยนิยมกระทำในระหว่างการสมาคม ซึ่งการทำกิจกรรมเหล่านี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมขณะนั้น ซึ่งมีผลกระทบทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อพฤติกรรมของสตรีด้วย

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการก่อตัวของแนวพระราชดำริการเข้าสมาคมของสตรีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น จึงสอดคล้องกับการเกิดวัฒนธรรมการพักผ่อนหย่อนใจของคนชั้นสูงและนักเรียนนอกที่ต้องการให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมในการสมาคมด้วย

3.5 คนชั้นกลางในสังคมไทย: การตอบรับต่อแนวความคิด “การเข้าสมาคม” และการยกระดับฐานะทางชนชั้น

เมื่อแนวความคิดการเข้าสมาคมได้เริ่มแพร่กระจายในหมู่คนชั้นสูง ทำให้ในระยะเวลาดังกล่าวคนชั้นกลางในสังคมไทยรับนำแนวความคิด การเข้าสมาคมไปปฏิบัติใช้ คนชั้นกลางในสังคมไทยหมายถึงกลุ่มคนที่เติบโตในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมี ข้าราชการชั้นกลาง ข้าราชการชั้นล่าง เสมียน พ่อค้า คหบดี เป็นสมาชิกของกลุ่ม คนกลุ่มนี้ไม่ได้รับการยอมรับจากคนชั้นสูงให้อยู่ในกลุ่มเดียวกับตนและในขณะเดียวกันคนชั้นกลางก็ไม่ยอมรับกับการเข้าร่วมกลุ่มกับคนชั้นล่าง⁹⁷

คำว่า “คนชั้นกลาง” ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายในสังคมไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว แม้แต่วรรณกรรมร่วมสมัยเองก็ได้มีการใช้คำว่า “คนชั้นกลาง” เรียกตัวละครที่เป็นข้าราชการชั้นกลางและพ่อค้าชาวจีนที่มีฐานะเช่นกัน⁹⁸ คนชั้นกลางในสังคมไทยกลุ่มนี้ยอมรับวัฒนธรรม

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

⁹⁷ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ, หน้า 39.

⁹⁸ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2535), หน้า 103.

และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ง่ายกว่าคนชั้นสูงบางกลุ่มที่ยังมีลักษณะอนุรักษนิยม เพราะคนชั้นกลางมีโลกทัศน์ที่เปิดกว้างมากกว่า ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากโอกาสทางการศึกษาและประสบการณ์จากการประกอบอาชีพ ทำให้สามารถพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนต่างชนชั้นอื่นๆ ได้ตลอดเวลา อาชีพของคนชั้นกลางส่วนใหญ่ นอกจากเป็นข้าราชการระดับกลางและล่างแล้ว ก็ยังมีพ่อค้า เสมียนห้างฝรั่ง หรือนักหนังสือพิมพ์ กล่าวได้ว่าคนกลุ่มนี้เป็นแรงขับเคลื่อนที่ทำให้สังคมเกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ด้วยเหตุที่คนชั้นกลางกลุ่มนี้มิได้มีรากฐานมาจากการมีตระกูลที่สูงส่ง เก่าแก่ แต่เป็นคนที่ยังเปิดโอกาสให้เติบโตได้ผ่านความรู้จากการศึกษาและความร่ำรวยจากการค้า กล่าวคือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการเปิดโอกาสทางการศึกษาให้สามัญชนชายโดยให้ทุนเล่าเรียนหลวง ทำให้ผู้ที่มีฐานะยากจนหรือคนในระดับสามัญชนที่มีความสามารถมีโอกาสได้เข้าในการรับราชการ และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คนกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมจุ่มชูซึ่งเป็นที่รู้ดีว่า ทรงสนับสนุนข้าราชการรุ่นใหม่มากกว่าพวกอนุรักษนิยม ผลของการจุ่มชูข้าราชการ ทำให้ข้าราชการที่มีเงินเดือนประจำเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และการที่มีรายได้ประจำทำให้มีกำลังซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค เป็นการสนับสนุนการเจริญเติบโตของวัฒนธรรมเมือง ในขณะเดียวกัน การค้ากับต่างประเทศที่เจริญรุ่งเรืองทำให้มีบริษัทต่างชาติเข้ามาดำเนินกิจการค้าขายในประเทศไทยเพิ่มขึ้น เมื่อมีบริษัทต่างชาติเข้ามาตั้งกิจการ ย่อมมีการจ้างแรงงานในเมืองไทยในการดำเนินธุรกิจ คนชั้นกลางจึงมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นจากโอกาสดังกล่าว

ดังนั้นเมื่อมีแนวคิดเรื่องการเข้าสมาคมของสตรีในกลุ่มคนชั้นสูง คนชั้นกลางจึงรับแนวคิดดังกล่าวไปปฏิบัติตามในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการลอกเลียนแบบวิถีการดำเนินชีวิตที่ทันสมัย คนชั้นกลางยอมรับแนวคิดการเข้าสมาคมได้ง่าย เพราะคนกลุ่มนี้ไม่ผูกติดกับประเพณีและค่านิยมมากนัก ดังนั้นจึงมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนได้มากกว่าคนชั้นสูงโดยรวม คนชั้นกลางให้คุณค่าสำคัญต่อการศึกษาสมัยใหม่ เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้เขาสามารถเข้าสู่อาชีพที่พึงปรารถนาและมีฐานะทางสังคมที่ดีขึ้น ในขณะที่คนชั้นสูงถือว่า มีฐานะวรรคตศักดิ์ของครอบครัวเป็นเครื่องส่งเสริมทางสังคมที่ดีอยู่แล้ว

คนชั้นกลางตอบรับรูปแบบ “การเข้าสมาคม” จากการที่คนชั้นกลางต้องการยกฐานะทางสังคมของตนให้เท่าเทียมกับชนชั้นสูง ซึ่งแต่เดิมในสังคมไทยสมัยจารีต การสร้างความสัมพันธ์กับชนชั้นสูงทำได้โดยการใช้ผู้หญิงเป็นตัวกลางในการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพื่อนำไปสู่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเศรษฐกิจ โดยการถวายตัวให้กับเจ้านายทั้งฝ่ายในและ

ฝ่ายหน้า แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นกับโอกาสของแต่ละคนเพราะสังคมในสมัยจารีต เป็นสังคมแบบปิดสงวนไว้เฉพาะกลุ่ม

หากแต่เมื่อแนวความคิด “การเข้าสมาคม” และการรับวัฒนธรรมตะวันตกได้มีการแพร่กระจายในสังคม มีการใช้วิธีการในการเข้าสมาคมเป็นสื่อกลางในการสร้างความสัมพันธ์กับ ชนชั้นสูงโดยการเปลี่ยนเงื่อนไข วิธีการจากเดิม จากที่เคยต้องเข้าไปในวังถวายตัว เปลี่ยนเป็นการใช้การศึกษาแบบตะวันตก รวมทั้งการแสดงให้เห็นถึงความรู้ในมารยาทสังคมเรื่องต่างๆ แทน

ดังนั้นคนชั้นกลางจึงให้ความสำคัญต่อการศึกษาแบบใหม่ และหาโอกาสเข้าร่วมในการสมาคมต่างๆ เพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงโอกาสในการเลื่อนชนชั้นทางสังคมของตนด้วย คนชั้นกลางให้ความสำคัญต่อหลักสูตรวิชา “การเข้าสมาคม” ของสตรีในโรงเรียนสตรี เช่น โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ซึ่งคณะครูโรงเรียนกุลสตรีวังหลังได้ออกหนังสือแม็กกาซีน ชื่อว่า แมคเอชินวัฒนาวิทยา และมีหลายบทความที่แสดงให้เห็นถึงความคิดของคนชั้นกลางที่สนับสนุนในสตรีมีบทบาทในการสมาคมอย่างถูกต้อง อาทิเช่น มีคอลัมน์เรื่องสโมสรแม่เรือนสอนให้สตรีรู้จักมารยาทการวางตัวในที่สมาคม และเตือนผู้หญิงทุกคนควรรู้มารยาทอันงดงามในการรับแขกซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ

... กิริยามารยาทไม่งามอาจขับไล่แขกออกจากบ้านได้ และเมื่อผู้หนึ่งผู้ใดถูกรับเชิญไปงานควรทำตนให้เป็นที่สนุกสนาน และทำสีหน้ากับกิริยาให้เบิกบานเพื่อรื่นเริงกับแขกอื่นทั่วไป...⁹⁹

หรือแนะนำหน้าที่ของภรรยาที่ดีว่าควรจะมีความรู้ในการจัดตกแต่งบ้านเรือนและรับรองแขกของสามีได้

... หากว่าสามีจะพาเพื่อนมาด้วยแล้วหน้าที่ของท่าน จะต้องหาเข้าของมาเลี้ยง แต่จำต้องรู้จักเป็นคู่คิดคู่คุยรับหน้าที่ได้ประดุจเป็นมิตรของตน...¹⁰⁰

⁹⁹ แมคเอชินวัฒนาวิทยา (ร.ศ.139 ค.ศ.1919): 99.

¹⁰⁰ แมคเอชินวัฒนาวิทยา. (26 มีนาคม 2464) อ้างถึงใน สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ. หน้า 62.

รวมทั้งในฉบับเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1918 (พ.ศ.2461) ได้ตีพิมพ์จดหมายของสุภาพบุรุษท่านหนึ่งที่แสดงความเห็นสนับสนุนผู้ชายทั้งหลายให้พากรรายออกงานสังคม ดังเช่นที่เขาทำมาพร้อมกับกล่าวชมภรรยาของตนที่เก่งในการสมาคมมีความรอบรู้พูดคุยกับแขก “สามารถแสดงความเห็นแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ได้หลายอย่าง”¹⁰¹

ในส่วนของหลักสูตรการเรียนการสอน นางวาด วาทยานนท์ ซึ่งเป็นครูสอนสตรีในโรงเรียนแห่งหนึ่งได้เห็นความสำคัญของการเข้าสมาคม และได้ทำหนังสือถึงกระทรวงธรรมการขออนุมัติสอนหลักสูตรวิชาการสมาคม ซึ่งในเนื้อหาวิชาการเรียนนั้นจะสอนมารยาท การแสดงความเคารพ การแต่งกาย การจัดบ้านเรือน การประกอบอาหาร¹⁰²

หนังสือพิมพ์เองก็ได้พิมพ์บทความสะท้อนภาพการเริ่มมีบทบาทของผู้หญิงในการออกมาต้อนรับแขก แทนที่จะจัดอาหารน้ำท่าอยู่ในครัวเหมือนแต่ก่อนว่า “สมัยโบราณชายมาบ้านต้องไล่ลูกสาวเข้าครัว สมัยนี้มีแขกมาบ้านไม่ว่าชายหญิงไล่ลูกสาวออกรับแขก”¹⁰³ ส่วนในวิทยากรยาก็ชี้ว่าหน้าที่ของภรรยาที่ดีประการหนึ่งคือต้องรู้จักการรับรองแขกของสามี

...จงต้อนรับเพื่อนฝูงของสามีให้ดีเพราะถ้าภรรยารับรองเพื่อนฝูงของสามี เป็นที่พอใจแล้ว อาจจะทำให้สามีมีความชื่นชมในคุณความดีแห่งตน...¹⁰⁴

นอกจากนี้ บทความในหนังสือพิมพ์สำหรับสตรี เช่น หญิงไทย ในช่วงเวลานั้นก็มีการพูดถึงบทบาทของสตรีในการเข้าสมาคมว่า งานสมาคมรื่นเริงต่างๆ ควรจะมีผู้หญิงร่วมอยู่ด้วย หากขาดผู้หญิงร่วมงานก็เปรียบเสมือนสวนดอกไม้ในฤดูแล้ง

...งานรื่นเริงใหญ่ๆ เป็นต้นว่า งานฤดูหนาว หรือการเชื้อเชิญมิตรสหายมาชุมนุมสโมสรสันนิบาต ตุลาคมเหล่านี้ ถ้าไม่มีผู้หญิงมีส่วนร่วมอยู่ด้วย ก็จะเปรียบเสมือนดอกไม้ในฤดูแล้งไม่มี

¹⁰¹ แมคเอชินวัฒนาวิทยา (กุมภาพันธ์ ค.ศ.1918).

¹⁰² เปรมสิริ ชวนไชยสิทธิ, “ผู้หญิงกับอาชีพครูในสังคมไทย พ.ศ.2456 – 2479,” หน้า 48.

¹⁰³ สยามสักขี (3 มีนาคม 2465) อ้างถึงใน สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ, หน้า 54.

¹⁰⁴ วิทยากรย. (มีนาคม 2472) อ้างถึงใน สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ, หน้า 54.

ดอกงดงามเบิกบานเหมือนในวสันตฤดู เสียงสรวลเสเฮฮาของเธอหวานปนกังวลาไพเราะน่าฟัง รูปร่างของเธอเครื่องประดับกายเสื้อผ้าแพรพรรณสีต่างๆ สลับกันไป แลดูงามไม่เบื่อตา...¹⁰⁵

หนังสือพิมพ์บางเล่มได้แสดงความคิดเห็นว่าผู้หญิงที่เข้าสมาคมนั้น ไม่ใช่แต่เฉพาะแต่งกายให้สวยงามแต่ผู้หญิงที่จะเข้าสมาคมร่วมงานรื่นเริงหรือต้อนรับแขกได้ “ต้องมีวิชาความรู้ และหน้าที่ของสตรีอันจะเป็นแม่บ้านแม่เรือน”¹⁰⁶

และมีการแสดงทัศนคติว่าการเข้าสมาคมเป็นการดีที่ทำให้คนต่างชนชั้นได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้พบปะกัน ไม่เป็นการกีดกันทางชนชั้นแบ่งพรรคพวกในสังคม

...ผมเห็นว่าผู้ตั้งประเพณีเปิดโอกาสให้ประชาชน แม้การสมาคมระหว่างกันได้ถนัด มีอาทิ คือ:- คนที่ไม่เคยรู้จักกันเลย ก็อาจจะได้รับพรในโอกาสนี้ ซึ่งเป็นบรรไดงายขั้นแรกสำหรับเจริญทางไมตรีต่อไป...¹⁰⁷

เมื่อวัฒนธรรม “การเข้าสมาคม” เป็นที่แพร่หลาย ทำให้คนต่างชนชั้นมีโอกาสได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทัศนคติซึ่งกันและกัน วัฒนธรรม “การเข้าสมาคม” จึงถูกนำมาใช้เป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดการติดต่อระหว่างคนต่างชนชั้น และได้รับการยอมรับจากคนชั้นกลางซึ่งพยายามหาโอกาสใน “การเข้าสมาคม” เข้ามาทำความรู้จักกับชนชั้นสูงเพราะตรงกับความต้องการที่จะเลื่อนฐานะทางสังคมของตนด้วย

มีภาพสะท้อนจากหนังสือพิมพ์แสดงให้เห็นถึงความพยายามของคนชั้นกลางในการที่ผลักดันตัวเองเข้าสู่การสมาคมกับคนชั้นสูง จากบทความในดุสิตสมิต ที่มีการเตือนคนชั้นสูงให้ระวังในการคบหาสมาคม กับคนต่างชนชั้น

...ฐานะของคนเราเป็นข้อที่ควรคำนึงอยู่บ้าง... เพราะมนุษย์เรา มีการสมาคมเป็นสิ่งสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง ฉะนั้นก่อนที่เราจะ

¹⁰⁵ หญิงไทย. (4 สิงหาคม 2475).

¹⁰⁶ สยามยุพดี. (15 ธันวาคม 2471).

¹⁰⁷ ดุสิตสมิต. (8 เมษายน 2466).

สมาคม ถ้าผู้ใดเราควรฟังเสียงดูฐานะ ของเขาให้ละเอียดละออเสียก่อน...¹⁰⁸

นอกจากนี้ยังเกิดความนิยมในการนำลูกชายของขุนนางเก่าหรือข้าราชการหนุ่ม ผู้มีการศึกษาแต่ขาดทุนทรัพย์มาแต่งงานกับคนระดับซึ่งเป็นคนชั้นกลางด้วย ขณะเดียวกันในสังคมก็เกิดการแต่งงานระหว่างหญิงชั้นสูงกับกลุ่มผู้ดีใหม่ขึ้นด้วย ทั้งนี้อาจมีสาเหตุเนื่องมาจากวัฒนธรรม “การเข้าสมาคม” ทำให้เกิดความนิยมในการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยจากตะวันตก โดยเฉพาะในเรื่องเครื่องแต่งกายที่จะใช้แต่งตัวในการออกงานสมาคม ทำให้เกิดการแข่งขันในเรื่องการแต่งกายอย่างสูง โดยเฉพาะในบรรดาสตรีชั้นสูง ตั้งแต่พระราชวงศ์จนถึงเหล่านางข้าหลวง ทำให้มีปริมาณการสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก และทำให้เจ้านายสตรีหลายพระองค์เป็นหนี้สินจำนวนมากจึงต้องแต่งงานกับชนชั้นกลางเพื่อรักษาสถานภาพของตนเอง¹⁰⁹

ความพยายามของคนชั้นกลางที่ใช้วิธีการพาตัวเองเข้าสู่ “การสมาคม” โดยวิธีการจัดฉากแสดงความหรูหรา ว่าตัวเองเป็นผู้มีวัฒนธรรมแบบตะวันตก แสดงออกผ่านภาพวิถีชีวิตในการดำรงอยู่ การบริโภค การแต่งกาย เพื่อที่จะได้มีโอกาสในการร่วมวงสมาคมกับชนชั้นสูงผู้ดี รวมถึงเป็นการยกระดับฐานะทางสังคมของกลุ่มตน เป็นที่น่าแปลกใจว่า ไม่เฉพาะกลุ่มคนชั้นกลางเท่านั้น ที่ใช้วิธีการดังกล่าวในการเข้าร่วมวงสมาคมกับชนชั้นผู้ดีสยาม หากแต่กลุ่มชาวต่างประเทศที่เข้ามาดำเนินธุรกิจการค้าในสมัยหลัง ก็ใช้วิธีการเช่นเดียวกันในการเข้าถึงกลุ่มสังคมชนชั้นผู้ดีของชาวสยาม

ตัวอย่างกรณีของคุณหญิงดอริส ราชานุประพันธ์ มารดาของท่านผู้หญิงมณี สิริวรสาร หลังจากที่ถูกขับไปประเทศอังกฤษเป็นเวลา 6 ปี และเมื่อกลับมาสู่สังคมไทย แม้ว่าจะไม่ค่อยร่ำรวยเหมือนเก่า แต่ก็พยายามดำเนินชีวิตแบบเก่าเช่นเดียวกับพวกชนชั้นสูงปฏิบัติอยู่ในขณะนั้นทำให้ในเวลาไม่นานนัก คนชั้นสูงในสังคมก็กลับมาสนิทสนมคุ้นเคยดังเดิม

...หากดูจากสภาพภายนอกแล้ว ฐานะและวิถีดำเนินชีวิตของมารดาข้าพเจ้าเป็นแบบเดียวกับคนในสังคมชั้นสูง หรือคนที่มีฐานะดีในเมืองไทย เขาปฏิบัติกันทุกประการ ดังนั้นภายในเวลาเล็กน้อย มารดาของข้าพเจ้าก็ได้รู้จักกับคนใหม่ๆ ที่มีชื่อ

¹⁰⁸ ดุสิตสมิต (18 เมษายน 2465).

¹⁰⁹ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ.

**เสียงในวงสังคม...มารดาของข้าพเจ้าได้พาข้าพเจ้าไปออกงาน
สังคมของเมืองหลวงทุกแห่ง...และได้รับเชิญรับประทานอาหาร
อาหาร...เที่ยวงานประจำปีตามสโมสรต่าง ๆ ...¹¹⁰**

ในกรณีนี้อาจจะไม่ใช่ว่าตัวอย่างที่จะอธิบายพฤติกรรมของสังคมได้ทั้งหมด เพราะท่านผู้หญิงมณี นั้นมีเชื้อสาย ตระกูล บุณนาค ซึ่งเป็นตระกูลเก่าแก่ ที่มีความสำคัญมานานทำให้เป็นที่ยอมรับของสังคมอยู่แล้ว อย่างไรก็ตามแนวความคิดและวิธีการดังกล่าวน่าจะมีการนำมาปฏิบัติในหมู่มชนชั้นกลางในสังคมไทยในเวลานั้นด้วย

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวความคิดเรื่อง “การเข้าสมาคม” ได้รับการยอมรับจากกลุ่มคนต่างๆในสังคมไทย ทั้งนี้ปัจจัยหนึ่งเนื่องมาจากคนชั้นสูงให้การสนับสนุนนำแนวคิดดังกล่าวไปปฏิบัติ เพราะถือว่าเป็นภาพสัญลักษณ์ประการหนึ่งที่แสดงถึงความทันสมัย ประกอบกับแนวความคิดดังกล่าว สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มคนชั้นกลางที่เติบโตขึ้นในสังคม ในการที่จะต้องการแสดงสถานภาพทางชนชั้นของตนให้เป็นที่ประจักษ์และได้รับการยอมรับจากคนชั้นสูง ดังนั้นคนชั้นกลางจึงใช้โอกาสใน “การเข้าสมาคม” เป็นช่องทางในการยกฐานะของกลุ่มตน เพราะ “การเข้าสมาคม” สามารถเอื้ออำนวยผลประโยชน์ต่อกลุ่มคนชั้นกลางดังกล่าวมาแล้ว การก่อตัวของแนวคิดการเข้าสมาคมของสตรีและการปฏิบัติตามแนวคิดนี้ ในช่วงปี พ.ศ.2461-2475 นำไปสู่ผลกระทบต่อบทบาทของสตรี ดังที่ได้กล่าวอย่างละเอียดในบทต่อไป

¹¹⁰ มณี สิริวรสาร, ชีวิตเหมือนฝัน เล่ม 1, หน้า 91.